

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2020

Bc. Jaroslava Říhová

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární a preprimární edukace

Symbolická komunikace v předškolním věku

Diplomová práce

Autor: Bc. Jaroslava Říhová
Studijní program: B7531 Předškolní a mimoškolní pedagogika
Studijní obor: Pedagogika předškolního věku
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Martina Maněnová, Ph.D.

Hradec Králové
2020

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Jaroslava Říhová
Studijní program: B7531 Předškolní a mimoškolní pedagogika
Studijní obor: Pedagogika předškolního věku
Název závěrečné práce: Symbolická komunikace v předškolním věku
Název závěrečné práce AJ: Symbolic Communication at Pre-school Age

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem práce je zjistit úroveň symbolické komunikace u dětí v předškolním věku ve vztahu k využívání informačních a komunikačních technologií. V teoretické části budou vymezeny pojmy komunikace v obecném smyslu a symbolická komunikace, vše ve vztahu k předškolnímu věku. Praktickou část pak bude tvořit průzkum zaměřený na zjišťování úrovně, případně možností symbolické komunikace u dětí předškolního věku. Jako průzkumné metody budou využity pozorování a rozhovory, případně analýza kreseb.

Garantující pracoviště: Ústav primární a preprimární edukace, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Martina Maněnová, Ph.D.

Konzultant práce:

Oponent práce: PhDr. Blanka Křováčková

Datum zadání závěrečné práce: 31. května 2019

Datum odevzdání závěrečné práce: 10. dubna 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Plzni dne 10. dubna 2020

.....

Poděkování

Děkuji doc. PaedDr. Martině Maněnové, Ph.D. za vřelý přístup při odborném vedení práce.

Anotace

ŘÍHOVÁ, Jaroslava. *Symbolická komunikace v předškolním věku*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020. 62 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá popisem využívání symbolické komunikace dětmi v předškolním věku. Praktická část charakterizuje základní pojmy jako komunikace, symbol a symbolická komunikace. Dále popisuje jejich aplikaci do problematiky předškolního vzdělávání. Základem empirické části jsou kvalitativní výzkumy – pozorování a rozhovory. Pozorování má za úkol zjistit, jakou formu symbolické komunikace využívají děti v mateřské škole nejčastěji. Individuální rozhovor se 2 dětmi obou pohlaví ve věku 3, 4, 5, 6 a 7 let nad 10 různými symboly je veden za účelem porovnání jejich znalostí a zkušeností. Zjištěné informace mohou být aplikovány do předškolního vzdělávání při zavádění využívání různých druhů komunikace během práce s dětmi.

Klíčová slova: komunikace, symbol, symbolická komunikace, předškolní děti, mateřská škola

Annotation

ŘÍHOVÁ, Jaroslava. *Symbolic Communication at Pre-school Age*. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2020. 62 pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

The diploma dissertation degree thesis describes the use of symbolic communication by preschool children. The practical part characterizes basic terms such as communication, symbol and symbolic communication. It also describes the application for pre-school education. The empirical part is based on qualitative research - observations and interviews. The aim of the observation is to find out what form of symbolic communication is most often used by children in nursery school. An individual interview with 2 children (boy and girl) aged 3, 4, 5, 6 and 7 with 10 different symbols is conducted to compare their knowledge and experience. This information can be applied to pre-school education by using different types of communication.

Keywords: communication, symbol, symbolic communication, preschool children, nursery school

OBSAH

1	Úvod	3
2	Komunikace	4
2.1	Význam slova komunikace	4
2.2	Složky komunikace	5
2.3	Formy komunikace	6
2.3.1	Komunikace verbální	6
2.3.2	Komunikace neverbální	7
2.4	Roviny řeči jako základ komunikace	7
2.5	Druhy komunikace	8
2.6	Komunikace jako jeden z nástrojů celkového rozvoje dítěte	9
2.6.1	Dítě a jeho tělo (oblast biologická)	9
2.6.2	Dítě a jeho psychika (oblast psychologická)	10
2.6.3	Dítě a ten druhý (oblast interpersonální)	11
2.6.4	Dítě a společnost (sociálně-kulturní oblast)	12
2.6.5	Dítě a svět (environmentální oblast)	12
2.7	Fáze komunikace v předškolním věku	12
2.8	Možnosti komunikace při poruchách komunikačních schopností	15
2.8.1	Alternativní a augmentativní formy komunikace	16
3	Symboly a symbolická komunikace	17
3.1	Charakteristika	17
3.1.1	Dělení symbolů	17
3.1.2	Klasifikace symbolů	18
3.2	Formy symbolické komunikace	19
3.2.1	Číslice a písmena v symbolické komunikaci	19
3.2.2	Barvy v symbolické komunikaci	19
3.2.3	Loga v symbolické komunikaci	20
3.2.4	Piktogramy v symbolické komunikaci	20
3.2.5	Ikony v symbolické komunikaci	20
3.2.6	Emotikony v symbolické komunikaci	21
3.2.7	Gesta v symbolické komunikaci	21
3.2.8	Zvuky v symbolické komunikaci	21
3.3	Využití symbolické komunikace v běžném životě	22
3.3.1	Rodinné prostředí	22
3.3.2	Školství	22
3.3.3	Handicapovaní lidé	23
3.3.4	Moderní technologie a internet	24
3.3.5	Kultura	24
3.3.6	Doprava	24
3.3.7	Cestovní ruch	25
3.3.8	Integrovaný záchranný systém	25
3.3.9	Trh a spotřebitelské značky	25
4	Empirická část	27
4.1	Průzkumný problém	27
4.2	Cíle	27
4.3	Průzkumné otázky a předpoklady	28

4.3.1	Průzkumné otázky.....	28
4.3.2	Průzkumné předpoklady.....	28
4.4	Metodologie	29
4.5	Charakteristika zkoumané skupiny dětí.....	30
4.6	Popis postupu výzkumu	31
4.7	Zkoumané prvky	31
4.8	Využívání jednotlivých symbolů v komunikaci u předškolních dětí.....	32
4.8.1	Číslice a písmena	33
4.8.2	Barvy	33
4.8.3	Loga.....	34
4.8.4	Piktogramy.....	35
4.8.5	Ikony	36
4.8.6	Emotikony	37
4.8.7	Gesta.....	38
4.8.8	Zvuky	41
4.8.9	Souhrn relativní četnosti využití symbolické komunikace.....	43
4.9	Rozpoznávání jednotlivých symbolů předškolními dětmi	43
4.9.1	Popis vybraných symbolů.....	44
4.10	Rozhovory s předškolními dětmi	51
4.11	Struktura rozhovoru.....	51
4.11.1	Úvod.....	52
4.11.2	Začátek rozhovoru (rozehřátí)	52
4.11.3	Hlavní rozhovor	52
4.11.4	Konec rozhovoru.....	52
4.11.5	Uzavření rozhovoru.....	52
4.11.6	Jednotlivé otázky	52
4.12	Odpovídání dětí během rozhovorů.....	53
4.13	Srovnání poznání symbolů podle věku.....	54
4.14	Přehled výsledků zkoumání	57
4.15	Shrnutí zkoumání	58
5	Závěr.....	59
6	Zdroje.....	60
7	Seznam grafů, tabulek a obrázků	63
8	Příloha.....	I

1 Úvod

Symbolická komunikace se považuje za jednu z nejpoužívanějších forem komunikace, celá společnost je obklopena různými symboly. Ikony, značky, piktogramy, dopravní značení a mnoho dalšího vídají lidé každý den nepřeborné množství. Některé symboly pomáhají, jiné jsou charakteristické pro určitou organizaci, zábavu, potřebu, další pak varují, informují, chrání. Jak společnost ovlivňují barvy, loga či piktogramy, se kterými se denně setkávají? K čemu některé symboly vlastně slouží? Není jisté, zda lidé znají jejich přesnou funkci, i když je to pro běžný život potřeba. Tato práce si klade za úkol popsat a osvětlit tuto problematiku.

Je důležité, aby i děti v předškolním věku znaly významy symbolů, které je obklopují, nacházejí se téměř všude kolem nich. Jejich představivost, zkušenost a barvitá fantazie může dospělé často překvapit. Jelikož děti v předškolním věku zpravidla ještě neumějí číst a psát, vnímají symboly nebo různé obrázky intenzivněji.

Toto téma je zvoleno z důvodu aktuálnosti, moderní technologie vyžadují znalost různých symbolů a jejich správné používání. Již v předškolním věku by mělo být důležité rozvíjet symbolickou pregramotnost.

Cílem práce je určit, jaké formy a jak konkrétně symbolickou komunikaci děti v předškolním věku přirozeně využívají. Dále je zapotřebí zjistit, jak chápou význam jednotlivých symbolů, zda znají jejich smysl nebo kde se s nimi setkaly.

Výsledky mohou být východiskem pro práci se symboly s předškolními dětmi. Symboly a různé formy symbolické komunikace pro výchovu a vzdělávání pak mohou využívat učitelky a učitelé MŠ, zájmové skupiny, pořadatelé vzdělávacích akcí pro děti, tvůrci společenských her, vedoucí zájmových kroužků, ale i například rodiče nebo prarodiče dětí v předškolním věku.

2 Komunikace

2.1 Význam slova komunikace

K významu slova „komunikace“ nelze najít jak v literatuře, tak na internetu jednotnou definici. Obecný ráz tohoto pojmu naznačuje, že obsahuje rozsáhlejší informace. Bytešniková (2012) ve své publikaci k této problematice využívá argument Vybírala (2005), který vhodně popisuje fakt, že správná a úplná definice mezilidské komunikace neexistuje. Musela by zahrnovat veškeré aspekty, roviny významu a dopadu, což dle jeho názoru není v silách žádného odborníka.

Přesto v různých publikacích lze naleznout pokusy o jednotný význam. Jedná se o knihy staršího vydání i relativně nové, aktualizované podle nových trendů vzdělávání a možností sledovat i zahraniční problematiku. Odborné definice poskytuje i internet.

Jedna ze starších významů slova komunikace, která je volně k dostání, se nachází například v učebnici psychologie z roku 1986. Žáci či studenti se učili toto: „*Komunikací nazýváme odevzdávání a přijímání informací při přímém i nepřímém sociálním styku.*“ (Štefanovič, 1986, s. 189)

Dle této publikace je komunikace jednou ze základních lidských potřeb i podmínka sociální existence, umožňuje vzájemné ovlivňování osob. Úplná izolace od komunikace vyvolává psychickou deprivaci. (Štefanovič, 1986)

Novější, pedagogy velmi často využívaná publikace, která poskytuje význam slova komunikace je Pedagogický slovník. Zde ke slovu komunikace přiřazují definici: „*Sdělování informací, myšlenek, pocitů; dorozumívání. Existuje množství definic od ryze technických až po psychoterapeutické.*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 130) I zde se nachází myšlenka nejednotnosti definice sledovaného pojmu.

Přesto se autoři ve slovníku snaží přiblížit význam slova. V komunikaci mezi lidmi existuje řada aspektů dorozumívání – kdo, co a proč sděluje, pomocí čeho a komu, existující obtíže a jaký efekt sdělování má. Může probíhat pomocí mluvené řeči, formou písemnou, tištěnou, obrazového materiálu nebo gest. Komunikace mívá podobu přímého styku i zprostředkovaného sdělování. (Průcha, Walterová, Mareš, 2013)

Velmi ceněná kniha v oblasti komunikace se nazývá Psychologie komunikace od autora Zdeňka Vybírala. Ten ve své publikaci taktéž využívá mnoho definic od českých i zahraničních autorů. Popisuje komunikaci jako součást obecnějšího pojmu interakce. Zde

se komunikací rozumí i například předávání dokumentů neznámému (člověku či instituci) nebo provázanost mezi jednotlivými řidiči před sebou i za sebou. Zvláštní formou může být i duchovní řeč k neexistujícímu. Často na komunikaci má vliv i osoba, která není přítomna, se kterou je jedinec v nějakém určitém vztahu. Proto autor v publikaci charakterizuje komunikaci spíše jako interakci pomocí symbolů - jazyk, gesto, mimika apod. (Vybíral, 2005)

Při zadání slova komunikace do internetového prohlížeče se nabízí mnoho webových stránek s významem slova. Vyhledává jak odborné, tak i neodborné definice. Nejjednodušší vysvětlení poskytuje portál „Slovník cizích slov“. Dle tohoto webu je komunikace určité spojení, přenos, sdělování a výměna informací. Stránka nabízí co nejvíce možností, a proto charakterizuje komunikaci i jako veřejnou dopravu nebo dopravní cestu, což pro účely této práce je bezpředmětné, ale je dobré myslet na to, že je slovo komunikace synonymum. (ABZ.cz: slovník cizích slov)

Určitá jistota ve významu slova existuje. Pojem komunikace má svůj původ v latině. Slovo „communicare“ vychází z „communem reddere“, což v překladu znamená učinit společným. (Bytešnicková, 2012)

2.2 Složky komunikace

Komunikace obsahuje složky, bez kterých by komunikace nebyla možná. Mezi ně patří komunikátor, komunikant (recipient), komuniké a komunikační kanál. Pro tuto práci není důležitá přesná definice těchto pojmů, ale ukázat, jak v praxi mezi sebou pracují a docílit pochopení jejich funkcí. (Cakirpaloglu, 2012)

Komunikace (stejně tak jako mnoho jiných procesů) musí nějak vzniknout. Konkrétně zde vzniká komunikace vytvořením obsahu informace (komuniké) v myšlení oznamovatele (komunikátor), ten je vhodnou formou (informačními symboly – například slova, gesta apod.) vyslán příjemci (komunikant) určitou cestou (komunikační kanál). Poslední fáze tohoto procesu (v ideálním případě) je porozumění obsahu informace příjemcem. Stává se, že poslední fáze komunikace nedopadne vždy podle představy komunikátora. Na vině je nesprávné uchopení komunikace. Pokud lidé chtějí správně komunikovat, musí dodržovat určité podmínky. Informace by měla být za každých okolností jasná a pravdivá, její podání přesné, stručné, srozumitelné, jednoznačné. Vše vyjádřeno vhodnými komunikačními symboly. Přenos informací by měly poskytovat vhodné informační (komunikační) kanály. Sdělení musí být srozumitelné nejen odesílateli, ale i příjemci (zohlednit jeho myšlenkovou

úroveň nebo percepční možnosti). Je zapotřebí po přijetí získat zpětnou vazbu a ověřit si, zda byla informace správně pochopena. (Štefanovič, 1986)

Jak již bylo zmíněno, komunikace je jednou ze základních lidských potřeb. To lze dokázat s využitím Maslowovy pyramidy potřeb, která přehledně ukazuje, že v každém patře má komunikace vlastní zastoupení.

Potřeba komunikace v jednotlivých stupních (Holman, 2015):

- Potřeba základních fyziologických potřeb – Zde komunikace (jakákoliv forma) představuje potřebu přijímání informací, domluva s jinými lidmi například z důvodu obživy, spánku, nemoci nebo bolesti.
- Potřeba bezpečí, jistoty – Komunikace poskytuje žádat nebo přijímat pomoc, nechat se vést jinou osobou.
- Potřeba sounáležitosti – Pomocí komunikace se lze fyzicky sbližovat, uzavírat přátelství, partnerství, přijímat osoby nebo skupiny ze svého okolí.
- Potřeba úcty, uznání – Člověk se komunikací snaží být vedoucí osobou, být uznávaný, mít možnost hovořit, řídit, usměrňovat, dělat rozhodnutí, návrhy apod. Lidé rádi dostávají souhlas, ale i zažívají rozpory.
- Potřeba seberealizace – Komunikace pomáhá se sebevzdělávat, například pracovat na různých kreativních činnostech nebo se zabývat řešením problémů.

2.3 Formy komunikace

Komunikace jako forma dorozumívání je velice flexibilní. Jedno a to samé slovo nebo věta v každé situaci může znamenat něco jiného. Existují 2 obecné způsoby, kterými lidé komunikují – verbálně a neverbálně. Nelze je rozdělovat, jeden doplňuje ten druhý, navzájem se propojují.

2.3.1 Komunikace verbální

Tento způsob je zastoupen slovem i písmem. Umožňuje dorozumívání prostřednictvím jazyka a řeči, což souvisí s intelektuálními schopnostmi jedince. Každý proto disponuje fyziologickými možnostmi (hlasivky, orofaciální svalstvo) i schopností naučit se jazyk. Složitější předávání informací bez verbální komunikace nelze. Mluvenou řeč ovlivňuje mnoho aspektů (Křováčková, Skutil a kol., 2014):

- hlasitost,

- výška tónu,
- rychlost,
- plynulost,
- melodie,
- intonace,
- frázování.

Samotná verbální komunikace má více forem. Jednou z nich je monolog, tedy řečová aktivita jen 1 osoby. Tento pojem by se neměl plést se samomluvou, řečník zde provádí komunikaci sám se sebou, konkrétně rozvažuje, uvažuje nebo si ujasňuje myšlenky. Jako základní formu se považuje dialog - rozhovor mezi 2 jedinci. Pokud komunikace vzniká mezi více lidmi, jedná se buď o řeč v malé skupině (debata, diskuse, přátelský skupinový rozhovor) nebo o masmedia, tedy řečnické projevy k velkému počtu lidí. (Štefanovič, 1986)

2.3.2 Komunikace neverbální

Komunikaci slovem doplňuje řeč těla, tedy neverbální komunikace. Vypovídá o emocích, postojích a vztahu k druhému. Křováčková, Skutil a kol., (2014) ji charakterizují i jako sdělování beze slov, přenášení informace mezi lidmi pomocí:

- mimiky (výraz, volní pohyby obličejového svalstva),
- kineziky (pohyb těla – chůze, přešlapování, pohupování, kývání hlavou apod.),
- gestiky (pohyb rukou – vědomá, nevědomá, ukazování, otevřená gesta, uzavření těla překřížením rukou apod.),
- haptiky (dotyk),
- očního kontaktu (dlouhý, krátký, sklopené oči),
- proxemiky (komunikace prostřednictvím vzdálenosti – intimní, osobní, sociální, veřejná oblast),
- posturologie (postoj těla – otevřený, uzavřený).

2.4 Roviny řeči jako základ komunikace

Aby komunikace splňovala své funkce, je zapotřebí již v dětském věku rozvíjet všechny roviny řeči. Každá má svou nezastupitelnou funkci, navzájem se doplňují, a pokud se

v nějaké nachází problém, může způsobit překážku v komunikačním systému a tím celou komunikaci znehodnotit.

Komunikaci nelze zúžit na pouhé využívání řeči, proto se logopedická diagnostika zaměřuje na jednotlivé roviny řeči. Pokud se v jedné nebo více rovinách objevují obtíže, jedná se o narušené komunikační schopnosti. Jednotlivé roviny Slowík (2019) označuje:

- foneticko-fonologická rovina (zvuková stránka řeči, artikulace, automatizace správné výslovnosti v každodenním projevu),
- lexikálně-sémantická rovina (rozvoj aktivní a pasivní slovní zásoby, tvorba asociací, paměť, pochopení významu slov),
- morfologicko-syntaktická rovina (správná gramatika, tvary slov, složení vět, rýmy, stupňování),
- pragmatická rovina (využití řeči při sociálním kontaktu – komunikaci).

2.5 Druhy komunikace

Komunikace se dotýká veškerých sfér lidského života. Je logické, že ne ve všech odvětvích bude mít stejnou podobu. Existuje velké množství druhů komunikace, pro potřeby této práce postačí základní rozdělení autora McQuaila (2009):

- auditivní (to, co lze slyšet – řeč, hudba),
- vizuální (to, co lze vidět – písmo, ilustrace, fotografie),
- přímá (přímo s lidmi – beseda, diskuse),
- nepřímá (něčím zprostředkovaná – telefonní rozhovor, video chat),
- aktuální (komunikace v reálném čase - dialog),
- reprodukováná (zpoždění ve vysílání – rádio, internetové vysílání).

V dnešní době, kdy téměř celá společnost využívá internet a moderní techniku, je zapotřebí poznamenat ještě 2 další druhy komunikace - online a offline. Při online komunikaci je využito určitého média, například počítač, telefon nebo tablet. Offline znamená přímou interakci s lidmi. (Vybíral, 2005)

V předškolním věku je zapotřebí využívat co nejvíce druhů komunikace, provázat je mezi sebou, nabízet vhodné aktivity, nechat dítě samostatně komunikovat jinou formou než je zvyklé, umožnit dětem co nejvíce komunikovat mezi sebou. Komunikace v předškolním

věku je jedním z nástrojů celkového rozvoje dítěte. Samozřejmě velice záleží na způsobu nebo převažujícím druhu komunikace s rodiči doma nebo s okolím dítěte. To silně ovlivňuje jeho další vývoj a socializaci při nástupu do mateřské školy. V dnešní, moderní době, je možnost dětem jak doma, tak v mateřské škole (či jiné vzdělávací instituci) zajistit více možností komunikace.

2.6 Komunikace jako jeden z nástrojů celkového rozvoje dítěte

V mateřské škole se vzdělává podle základního pedagogického dokumentu – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Ten vymezuje cíle, obsah a oblasti vzdělávání, podmínky pro vzdělávání (i pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami a děti mimořádně nadané). V dokumentu se nachází i podmínky, požadavky a pravidla pro instituce umožňující předškolní vzdělávání. Rámcový program je vytvořen otevřeně, aby umožňoval pedagogům vytvořit školní vzdělávací program, který vhodně kopíruje požadavky a možnosti v dané mateřské škole a zároveň odpovídá současnému předškolnímu vzdělávání. Předškolní vzdělávání je prvotní vzdělávání dítěte a proto se považuje za důležité využívat vhodné formy a metody práce, kooperativní a činnostní učení, spontánní sociální učení. Mateřská škola jako instituce má ve svém popisu práce i spolupráci s rodiči. V tom všem hraje svou roli právě komunikace. Cílem předškolního vzdělávání je rozvoj osobnosti každého dítěte tak, aby na konci tohoto období zvládalo požadavky, které na něj společnost bude klást během jeho života. (Smolíková, 2004)

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání dále definuje rámcové cíle (obecné záměry předškolního vzdělávání) a to pro oblast biologickou, psychologickou, interpersonální, sociálně kulturní a environmentální. Z toho pak vycházejí klíčové kompetence, tedy očekávané výstupy těchto cílů. Obsah vzdělávání v MŠ má stejná témata jako oblasti rámcových cílů. V obsahu jsou pak ještě rozpracovány, zahrnují dílčí cíle (co pedagog podporuje), vzdělávací nabídku (co pedagog nabízí) a očekávané výstupy (co by dítě na konci předškolního věku mělo umět). Oblasti předškolního vzdělávání nesou názvy odvozené od oblastí. Zní méně odborně, zato jsou pro pedagoga lépe uchopitelné pro plánování jeho práce – tedy rozvoje dětí. Pro potřeby této diplomové práce je vhodné si každou tuto oblast popsat z hlediska využití komunikace. (Bytešníková, 2012)

2.6.1 Dítě a jeho tělo (oblast biologická)

Tato oblast podporuje neurosvalový vývoj dítěte. Patří sem rozvoj pohybových i manipulačních schopností (hrubá a jemná motorika) i samoobsluha dítěte. V předškolním období má tento vývoj nepostradatelnou funkci pro celkový vývoj dítěte. Rozvoj hrubé i

jemné motoriky, mluvních orgánů (orofaciální oblast) i grafomotorická cvičení podporují rozvoj dětské řeči. Formou her může pedagog podporovat správné dýchání, držení těla, rozmanité využívání všech smyslů, umět se orientovat v prostoru. To vše umožňuje dítěti se rozvíjet v oblasti foneticko-fonologické roviny řeči. (Bytešníková, 2012)

2.6.2 Dítě a jeho psychika (oblast psychologická)

V psychologické oblasti se komunikace rozvíjí nejvíce ze všech oblastí a to ve všech již zmíněných rovinách. Je svým zaměřením široká, obsahuje další 3 podoblasti.

První z podoblastí je „Jazyk a řeč“. Jak již název napovídá, zde se rozvíjí řečové schopnosti a jazykové dovednosti receptivní (přijímání) i produktivní (vyjadřování). Komunikace dítěte je jedním z aspektů školní zralosti. Pedagog se zaměřuje na kultivovaný projev, verbální i neverbální komunikaci a rozvoj zájmu o ne jen mluvenou, ale i psanou formu jazyka (především knihy, časopisy). Dítě na konci předškolního věku by mělo být schopno ovládat řeč, správně formulovat věty, samostatně se vyjadřovat, rozumět tomu, co slyší, vést smysluplný dialog. Tato podoblast se samozřejmě nerozvíjí pouze v mateřské škole, ale i během různých činností doma s rodiči či prarodiči a na různých akcích určené pro děti (závody, soutěže, tvoření, hry v přírodě). Je vhodné pořádat v mateřské škole akce společně se základní školou, dá se tak předejít strachu z první třídy. (Bejdáková a spol., 2018)

Samozřejmě nelze na tuto oblast nahlížet jen jako na „slovní vyjadřování“. Dítě na konci předškolního věku by mělo být schopno sdělovat vlastní myšlenky, pocity a nálady nejen řečí, ale i výtvarnými, hudebními a dramatickými prostředky. Učitel v tomto směru má za úkol nenásilnou formou do řízené činnosti i při spontánních hrách nabízet výtvarné pomůcky, hudební nástroje i možnost převleků pro dramatizaci. Děti jsou v tomto ohledu velice kreativní, stačí nabídnout různé pomůcky a oni jimi zvládnou ukázat, co jim to připomíná (třeba tvorbou z modelíny), v jaké situaci něco slyšely (např. hra na flétnu, bubínek, rolničky) nebo kdy se takto cítily. (Nádvorníková, 2014)

Rozvoj jazyka a řeči v předškolním věku má funkci nejen vyjadřovací. Souvisí i dovednostmi přecházející čtení a psaní. Zde se pedagog musí změřit na využití her nebo jiných činností na rozvoj zrakové a sluchové percepce. Vhodné do mateřské školy jsou básničky, písničky, říkanky a jejich dramatizace nebo doprovod pohybem. V neposlední řadě se považuje za důležité dětem číst. Učitelé by měli apelovat na rodiče, ať i doma předčítají různé, ale věkově vhodné příběhy. Existují knihovny, které si děti z mateřské

školy k sobě zvou na prohlídku a předčítají jim dětské knihy. Pedagog může zařadit i hry na rozpoznávání písmen a čísel, podporovat pravolevou orientaci (obrázkové příběhy, komiksy). Veškeré takové hry nebo činnosti rozšiřují u dětí aktivní i pasivní slovní zásobu. Učitel by měl různé formy komunikace využívat s dětmi během dne, ne jen při řízené činnosti. Velice účinná a neinvazivní metoda je například poslat dítě vyřídit nějaký jednoduchý vzkaz do vedlejší třídy. Uvědomuje si důležitost sdělení, snaží se správně vzkaz formulovat, lépe a vědomě přijme reakci nebo odpověď. Je to přirozená cesta, jak se naučit chovat při rozhovoru s druhými lidmi. (Bytešníková, 2012)

Dítě v předškolním věku by mělo mít počáteční schopnost využívání moderních technologií. Už v mateřských školách by se měl do vzdělávání zakomponovat například počítač, telefon, tablet, interaktivní tabule, atd. Tuto elektroniku lze využít jako vhodný vzdělávací prostředek, pedagog musí ale vytvořit správné podmínky, promítané pohádky nebo pořady v MŠ by měly mít stimulační (vzdělávací) účinek, ne je jen využít jako nečinné sledování. S těmito pomůckami bývá nabídnuto i doplňkové vzdělávání, na mnoha mateřských školách funguje například kroužek angličtiny. Je správné, aby se děti orientovaly v tom, že se lidé dorozumívají různými jazyky. K tomu může pomoci i návštěva cizince nebo rodičů dítěte s odlišným mateřským jazykem. (Havlová, 2008)

Druhá podoblast se nazývá „Poznávací schopnosti a funkce, myšlenkové operace, představivost a fantazie“. Podporuje tvořivost a zájem dítěte, zvědavost a objevování. Využívání smyslového vnímání, představ a fantazie, přechody mezi názorností a abstrakcí vhodně působí na rozvoj komunikačních kompetencí dítěte. (Bytešníková, 2012)

Třetí podoblast „Sebepojetí, city a vůle“ se zaměřuje na rozvoj pragmatické roviny řeči. Úkolem je vytvořit pozitivní citové vztahy k sobě i k okolí. (Smolíková, 2004)

2.6.3 Dítě a ten druhý (oblast interpersonální)

Již v předškolním věku si dítě vytváří prvotní vztahy se svými vrstevníky, ale i s dospělými mimo rodinu (s rodinou se tento vztah buduje od narození). Posiluje se prosociální chování, hlavně interaktivní a komunikativní dovednosti. Pedagog v této oblasti rozvíjí veškeré jazykové roviny. To lze učinit formou jak kooperativních her a činností, tak různých aktivit, které podporují uvědomování si mezilidských vztahů. (Nádvorníková, 2014)

2.6.4 Dítě a společnost (sociálně-kulturní oblast)

Zaměření vzdělávání spočívá ve vytvoření povědomí o morálních hodnotách, schopnosti žít mezi lidmi, přizpůsobit se okolí a společenským požadavkům, spolupracovat s jinými lidmi. Různými situacemi se dá u dětí rozvíjet pragmatická rovina řeči. Pro lexikálně-sémantickou rovinu se pedagog při vzdělávání zaměřuje na seznamování se světem lidí, jinými kulturami nebo uměním. Pro potřeby předškolního vzdělávání postačí základní informace. Při zdokonalování zvukové stránky řeči, tedy foneticko-fonologické roviny se využívá seznamování s cizími pojmy, které určitým způsobem charakterizují jinou kulturu nebo národnost. A poslední, morfologicko-syntaktická rovina, se rozvíjí společenskými událostmi – návštěva divadla, kina, zoologické zahrady, výstavy v muzeu, kouzelnického představení apod. (Bytešníková, 2012)

2.6.5 Dítě a svět (environmentální oblast)

Pedagog své působení zaměřuje na povědomí o okolním světě a vlivu člověka na přírodu, tedy na životní prostředí, ve kterém žije. Vhodnými činnostmi (didaktické hry, akce z ekocenter, třídění odpadu, pozorování přírody, vytváření z různých recyklovatelných materiálů, vhodný vzor učitele) se mohou rozvíjet všechny roviny řeči dětí. (Bytešníková, 2012)

2.7 Fáze komunikace v předškolním věku

Podle některých vědců se dítě od 2 do 6 let v průměru naučí 1 slovo za hodinu. Stačí, aby ho slyšelo jen jednou a ani mu nemusí plně rozumět. Ve své knize „Psychologie komunikace“ Vybíral cituje Denneta (1997), který vývoj jazyka shrnul do 4 období. Ta nazývá jako fáze v „jazykovém životě“:

- 1. fáze – Malé dítě vnímá slova jen jako zvuky.
- 2. fáze – „Zvuky“ se opakují ve stejných situacích (Pozor!, Nesahej!, Stůj!).
- 3. fáze – Dítě začne slova napodobovat, povídá si pro sebe, opakuje naučené.
- 4. fáze – Dítě umí přiřadit slova správně k situaci.

Dítě si mezi 1 a půl roku do 3 let osvojuje velké množství slov, toto období se nazývá „řečově bouřlivé“. Řečová kompetence dítěte se v tu dobu rozšíří čtyřicetinásobně. V předškolním věku pak dítě využívá pouze maximálně 40% slov, kterým rozumí, v pozdějším školním věku je to přibližně 50%. (Vybíral, 2005)

Člověk rozvíjí svou řeč již od prvního křiku jako novorozenec. Komunikaci s rodiči (především s matkou) dítěti umožňuje jakýkoliv kontakt – pohled, mazlení, chování, mluvení na dítě nebo zpěv. V období do 1 roku je v komunikaci nejdůležitější silný citový vztah s rodinou a s tím související odezva na zvukové projevy dítěte. V tomto věku by dítě mělo mít dostatečné množství zvukových podnětů, zvyká si na melodii a systém mateřského jazyka. Rozvoj komunikace ovlivňuje i správný tělesný vývoj. Mezi 2. a 3. rokem, než dítě nastoupí do mateřské školy, se rychlým tempem rozvíjí aktivní i pasivní slovní zásoba a s tím spojené samostatné vyjadřování. Toto období se nazývá také období otázek (Co je to? Proč?), což se dá považovat za prvopočátek dialogu. Výslovnost je ještě nepřesná, dospělí mají nabídnout správnou podobu, kdy dítě přirozeným napodobováním postupně získává žádaný tvar slova. Není vhodné nutit opakovat a opravovat se, poukazovat na chybu nebo zesměšňovat, vzniká pak blok pro komunikaci a následný mutismus nebo elektivní mutismus. Rodiče mohou rozvoj komunikace podporovat tak, že se snaží dítěti vyjadřování v komunikaci usnadňovat, nemá pak pocit, že je méněcenné a podporuje se tím přirozená dětská touha po slovním kontaktu. Komunikaci může podpořit i čtení pohádek nebo vyprávění příběhů. (Kutálková, 2005)

Po 3. roce života je hlavní náplní dne dítěte hra. Toto období se označuje i jako období pohádek a fantazie. Výslovnost se stále zpřesňuje, po nástupu do mateřské školy má velké množství podnětů pro komunikaci – vytváří se nové vztahy, domluva s jinými dětmi ve třídě, pravidla v mateřské škole, řízená činnost a jiné aktivity motivované pedagogem, divadelní představení apod. Mladší děti se s ostatními domlouvají, s čím si budou hrát, starší si spíše hrají „na něco“. Díky své fantazii dokážou realitu přetvořit nebo propojit se světem pohádek a příběhů. I když si často děti v tomto věku příběhy vymýšlejí (například u vyprávění, co dělaly o víkendu), nemá smysl jim různé představy rozmlouvat, realita a fantazie se nachází na stejné úrovni. Až postupem času samy pochopí, kde končí pohádka a začíná opravdový svět. Období otázek pokračuje, avšak už ne v takové míře. V mateřské škole se postupně role tazatele obrací a dítě je ten, kdo odpovídá. Pokud ví, rádo ukáže, jaké už má znalosti. Pokud ne, pedagog nebo kamarádi mohou napovědět. Otázky v mateřské škole jsou cílené na získání nových vědomostí, rozvoj slovní zásoby (postupně se z pasivní stává aktivní), způsob vyjadřování a slovosled. Vhodně položené otázky při různých aktivitách pomáhají dětem kriticky přemýšlet, získávat samostatnost, řešit běžné životní situace. Komunikace se nerozvíjí pouze řízeně pedagogem, ale i u běžných

dětských činností jako je námětová hra, domluva s kamarádem nebo i pomoc od dospělého. (Kutálková, 2005)

Existuje celá řada činností, při kterých dítě nevědomky a hravě svou řeč (a tím i komunikační schopnosti) zlepšuje. Pro děti je to legrace, ale pro vývoj řeči velice podstatná věc. Jedno z mnoha činností je například kreslení jazykem do moučkového cukru. Posiluje se tím sval jazyka a jeho koordinace. Jednoduché, avšak velmi účinné je i foukání. Dá se foukat do listů, do vaty, do balonků, kuliček, sněhových vloček. Velice zábavná činnost, napodobuje se realita (podzim – padání listů, oslava – foukání do balonků, zima – sněží), mění se intenzita a tím i možnosti dýchání, které má důležitou funkci při komunikaci. Těmito činnostmi se nevědomky posilují svaly úst i pohyby čelistí. Lze využít například i brčko. Další jednoduchou činností je „papouškování“, kdy děti opakují slova a tím si upevňují správnou výslovnost. U citoslovce smíchu (haha, hihi, hoho, hehe, huhu) se procvičuje výslovnost samohlásek, ústa i brániční dýchání. Činností se smíchem může být mnoho, závisí na fantazii pedagoga. Existuje mnoho her nejen na výslovnost, ale i na rozvoj slovní zásoby, například příběhy s pohybem (umožní dětem lepší zapamatování), domýšlení příběhů, vymýšlení vlastních příběhů podle připravených předmětů, vyprávění podle obrázků. Pro komunikaci je důležité i jednoduché vytleskávání slabik, které udává rychlost a tempo řeči. (Bäcker-Braun, 2014)

Nebezpečné pro rozvoj dětské komunikace je pasivní sledování televize, tabletu nebo počítače. Sezení před obrazovkou, sledování příběhů bez možnosti vlastní úpravy, otázek nebo vysvětlení nepodporuje zdravou a přirozenou zvědavost dítěte. Dítě se v tomto případě jen dívá, ale neposlouchá dostatečně pozorně, sledováním je velmi zaměstnané. Občasné a vhodné sledování dětského programu není na škodu, alespoň se naučí přijímat informace z různých zdrojů. Pokud je při sledování přítomen i dospělý, může informace dítěti vysvětlit, rozvinout, upozornit na něco důležitého, případně k viděné pohádce společně nakreslit obrázek, rozvíjet ho dál nebo znovu převyprávět. Rodiče ale často nechávají svého potomka u televize jen proto, aby měli chvíli času na sebe, na úklid nebo třeba na sourozence. V těchto případech je pak nezajímavé, jaké věkové kategorii je pořad určen, nevysvětlují dětem, čemu nerozumí, neupozorní na důležité informace. Nechají televizi nebo jiný přijímač zapnutý a nekontrolují, na co se děti dívají. Jedinci, kteří často tráví čas před obrazovkou, mají většinou jednoduchou slovní zásobu. (Kutálková, 2005)

Děti v předškolním věku se častěji dostávají do jiného prostředí, než je jejich domov. Různé návštěvy, akce pro děti, výstavy, prohlídky, kina a divadla – to vše rozvíjí dětskou

komunikaci. Dospělý ale musí dávat pozor na vhodnost akce. Děti napodobují téměř vše, co vidí a slyší, hlavně to nápadné, třeba chování vyvolávající určitou odezvu (většinou smích, údiv) nebo zvukomalebná slova (často nevhodná pro dětskou komunikaci). Je proto zapotřebí si dát pozor, aby tato slova dětem do uší vůbec nezazněla, a když už, tak na ně neupozorňovat nebo nabídnout jiný výraz. Vysvětlení, že tatínek takhle mluvit může, protože je velký, nemá moc velký význam. Dítě přece chce být také velké. (Kutálková, 2005)

Děti před nástupem do 1. třídy už mají dost podobné znalosti, nejsou mezi nimi tak velké rozdíly jako tomu bylo při prvním roce v mateřské škole. Komunikace se stále rozvíjí, ale dítě je již samostatnější, lépe se vyjadřuje, ve většině případů se nestydí mluvit před ostatními a rádo ukazuje své znalosti. Má zálibu v knihách, jak pohádky, tak jednoduché dětské příběhy, ale i encyklopedie (mezi předškoláky vítězí dinosauři, lidské tělo, ale i cizokrajná zvířata). Pokud ještě v tomto období trvá špatná výslovnost, rodiče by měli vyhledat logopedickou pomoc a následnou péči. Během posledního roku v mateřské škole pedagogové rozvíjí podstatné znaky určitých věcí, pomůže to lépe vyprávět, ale i si věci zapamatovat, což je pro nástup do školy a následné učení žádoucí. Kolem 6. roku se řeč stabilizuje, ale komunikace se stále rozvíjí. Dítě se celý školní věk dostává do situací, kdy musí komunikovat jak s vrstevníky, s rodinou, s učiteli, tak i s cizími dospělými. (Bejdáková a spol., 2018)

2.8 Možnosti komunikace při poruchách komunikačních schopností

Lidé s určitou komunikační poruchou mohou být frustrováni. Nejsou totiž schopni bezproblémového slovního vyjadřování, tím zažívají neúspěch v komunikaci a nemohou uspokojovat své potřeby sociálního kontaktu. Předpoklad pro správnou komunikaci mluvenou řečí je zdravé sluchové vnímání i funkce řečových center v mozku, zdravá motorika mluvidel (součástí i respirační, artikulační orgány, fonační ústrojí) a inteligence přiměřená věku. Ke správnému vývoji komunikace patří i reflexy novorozence jako sání a polykání. Komunikační schopnost bývá podle Slowíka (2016) narušena z různých důvodů:

- opožděný vývoj dítěte,
- organické poškození centrální nervové soustavy,
- sluchové postižení,
- zrakové postižení,

- poškození mluvidel,
- psychické problémy,
- sociální prostředí.

Pro správné diagnostikování je potřeba znát a respektovat jednotlivá období vývoje komunikace. V případě zjištění vady nebo poruchy řeči se ve většině případů využívá služeb logopedické péče, ve vážnějších případech i alternativní nebo augmentativní forma komunikace. Umožňuje to lidem s vadou nebo poruchou komunikovat se svým okolím. (Fischer, 2014)

2.8.1 Alternativní a augmentativní formy komunikace

Většina alternativních a augmentativních systémů je známá svou jednoduchostí, záleží pak na ochotě společnosti se takové komunikaci podřídit. Mezi nejznámější pomůcku patří znaková řeč, představuje náhradu komunikace s neslyšícími pomocí výrazového prostředku rukou i jiných částí těla (hlava, břicho). Zrakově postižení využívají Braillovo písmo nebo LORM (dotykové body v dlani ruky). Nejjednodušší pomoc v komunikaci s lidmi s lehkou narušenou komunikační schopností se nazývá „znak do řeči“. Jedná se gestikulace či jednoduché pohybové vyjádření, které doplňuje sdělení. U dětí například s autismem nebo mentálním postižením pomáhá dorozumívání pomocí jednoduchých symbolů, například piktogramů. Méně známé jsou komunikační systémy Bliss nebo Makaton, jejich využití spočívá ve spojení obrázkového písma s pohybem. (Slowík, 2016)

3 Symboly a symbolická komunikace

3.1 Charakteristika

Symbol je soustava znaků, jehož primární funkcí je zprostředkovat informaci, něco konkrétního oznámit. Symbol má za úkol plně nahradit verbální komunikaci, jsou to určité „předměty, jevy, události, zvuky, znaky apod., které něco zastupují, něco nahrazují a obsahují informace.“ (Štefanovič, 1986, s. 191) Symbolická komunikace tedy v tomto případě představuje komunikaci pomocí symbolů.

Symboly lze považovat za nejdůležitější formu vizuální komunikace. Překračují hranice jazyka i kultury. (Blackcoffee, 2006)

Dle staršího slovníku cizích slov (Klimeš, 1983) je symbol:

- konkrétní předmět, který slouží k označení nějakého abstraktního pojmu (kalich se stal symbolem husitství),
- značka, znamení,
- znak (země, státu, města).

V internetovém slovníku cizích slov se symbol charakterizuje jako znak, značka, znamení nebo předmět nesoucí skrytý význam. (ABZ.cz: slovník cizích slov)

3.1.1 Dělení symbolů

Ve společnosti se u různých skupin mohou využívat různé systémy symbolů. Z těch, které využívá celá společnost Štefanovič (1986) popisuje:

- matematický systém symbolů (zápis rýsování, znaky početních operací),
- chemický systém symbolů (symboly chemických reakcí, nebezpečí),
- hudební systém symbolů (houslový nebo basový klíč, záznam not),
- zeměpisný systém symbolů (symboly pro hrady, lesy, řeky, jezera, hory),
- dopravní systém symbolů (dopravní značky, semaforey),
- vojenský systém symbolů (hodnosti, symboly jednotlivých vojsk, například US Army),
- politický systém symbolů (znaky politických stran, státní symboly),

- internetové systémy symbolů (znaky prohlížečů, vyhledávání, upozornění, emotikony).

Na druhé straně existují systémy symbolů, které využívají jen určité skupiny lidí. Tyto skupiny se charakterizují stejným zájmem. Mezi takové patří například náboženství, skauti, modeláři, sportovci, kuchaři apod. Symbolem v komunikaci může být i určité gesto nebo předmět, které se pojí k tradici (květina k narozeninám). Význam informace se podmiňuje nejen vhodným využitím symbolu, ale i zkušeností, kterou má jedinec vnímající symbol. U člověka, který se nikdy nezabýval například vojenstvím, nelze předpokládat, že tyto symboly ihned pochopí. To samé platí u dětí. Dokud určitý symbol neprojde jejich zkušeností, mohou si ho vyložit po svém. (Štefanovič, 1986)

3.1.2 Klasifikace symbolů

Symbody díky své jednoduchosti nesou jednoznačný význam. Využívají se většinou samostatně, ale i ve složitějších grafických obrazech pro sdělení více informací. Mohou fungovat jako drobná poznámka i jako hlavní prvek zprávy. Symbody se mohou rozlišovat podle různých kritérií. Jedno z rozlišení (Samara, 2010) udává vztah mezi znakem (symbolem) a jeho významem.

- Index – znak přímo patří k označenému, je jeho součástí (injekce jako součást nemocnice, zmrzlina jako součást občerstvení).
- Ikona - znak vyznačuje přímo myšlené (symbol kostela = kostel).
- Symbol – znak je dán tradicí nebo předpisem (dopravní značky, číslice).

Jinak lze dělit symboly podle toho, co mají vyjadřovat, jaký je jejich účel (Mikuláščík, 2010):

- pokyn (turistické ukazatele směru, semaforey, gesto kývnutí hlavou),
- příkaz (stop, zákaz, nebezpečí, zvukové efekty alarmu),
- fyzický stav, city (emotikony, piktogram invalidního vozíku),
- vyjadřují urážku (zdvžený prostředníček),
- odpověď (zakroužkování, křížek, „fajfka“, kývání hlavou),
- laskavost, přání (spojené ruce, kleknutí),
- popis (obrázky nabízených služeb, piktogramy WC – muž, žena).

Je důležité mít na paměti, že v různých státech stejné symboly (hlavně gesta) neznamenaají to samé a ani piktogramy (např. pohlaví) nemají ve všech státech stejnou formu. Ať už má účel jakýkoliv, neexistuje vždy jen jedna forma, kterou se dá vyjádřit. (Štefanovič, 1986)

3.2 Formy symbolické komunikace

Symbolická komunikace má více forem, tedy způsobů, jak určitou myšlenku bez využití řeči nebo písma vyjádřit. Formu si jedinec vybere podle vlastního uvážení, je zapotřebí zvážit vhodnou formu podle situace, možností (okolí, komunikant, komunikátor), zkušeností, společnosti, věku, národnosti, atd. Mezi formy symbolické komunikace podle Samary (2010) patří:

- číslice, písmena,
- barvy,
- loga,
- piktogramy,
- ikony,
- emotiony („smajlíci“),
- gesta,
- zvuky.

3.2.1 Číslice a písmena v symbolické komunikaci

Číslice a písmena v tomto případě nelze spojovat se psaným textem. V symbolické komunikaci je to spíše posel, který má předat vzkaz. Tento vzkaz má být plnohodnotný, v podobě vět a slov. Je důležité, pro jaký účel číslice a písmena využíváme, každý jedinec jinak přijímá patkové a bezpatkové písmo, podržení, tučné písmo nebo kurzívu. Číslice a písmena se v symbolické komunikaci využívají například pro označení městské hromadné dopravy, linky metra nebo u velikostí oblečení. (Sockwell, Schrubbe-Potts, 2018)

3.2.2 Barvy v symbolické komunikaci

Touto problematikou se zabývá psychologie. Různá barva má na člověka různý vliv. To neplatí na každého jedince, existují však určité výzkumy, díky kterým lze určit alespoň obecnou platnost. Max Lüscher ve své knize Čtyřbarevný člověk (1997) rozpracoval 4 základní barvy a jejich vliv na většinu populace. Dle tohoto autora základní barvy charakterizují:

- Červená vyvolává vzrušení, aktivitu, sebedůvěru (živel: oheň, temperament: choleric).
- Modrá vzbuzuje klid, uspokojení, spokojenost (živel: voda, temperament: flegmatik).
- Zelená ukazuje pevnost, setrvání, sebeúctu (živel: země, temperament: melancholik).
- Žlutá značí uvolnění, změnu, svobodu (živel: vzduch, temperament: sangvinik).

Z těchto barev lze vytvořit celistvý barevný kruh, který je symbolem harmonie. Každá barva u člověka vyvolává jiný pocit. Autor vytvořil i „Lüscherův test barev“, který má za úkol ukázat, jakou barvu testovaný člověk preferuje a podle toho se charakterizuje jeho osobnost. Tento test se využívá v psychologické diagnostice. (Lüscher, 1997)

3.2.3 Loga v symbolické komunikaci

Logo se charakterizuje jako nápaditá grafická značka určité organizace. Logo pomáhá dostat organizaci do povědomí celé společnosti, snaha je o nejširší dosah. Vyskytuje se na produktech, reklamních letáčích nebo v televizní reklamě či v mobilních aplikacích. V rámci konkurence pomáhá jednoznačné identifikaci obchodní společnosti. Logo musí mít svůj styl, účel a obsah. Aby plnilo svůj účel, mělo by se lišit od ostatních. (Healey, 2011)

3.2.4 Piktogramy v symbolické komunikaci

Komunikace pomocí piktogramů je rychlá a všeobecně srozumitelná. Jde o jednoduché, jednoznačné obrazové sdělení, které se vyskytuje v různých oblastech lidského života. Dle autora knihy „Řeč ikon“ Felixe Sockwella je piktogram základem vývoje písma. Piktogram lze najít všude ve světě, je to jakási univerzální forma dorozumívání mezi lidmi bez ohledu na národnost. Velmi důležitá je i barva, jakou je znázorněn, například červená vyznačuje nebezpečí, modrá oznámení nebo sdělení, zelená doporučení. (Sockwell, Schrubbe-Potts, 2018)

3.2.5 Ikony v symbolické komunikaci

Ikona má podobnou strukturu jako piktogram, jen místo sdělení nebo upozornění charakterizuje určitou funkci, aplikaci nebo typ souboru. Využívá se v tabletech, počítačích, mobilních telefonech apod. Nezáleží již tolik na jednoduchosti, spíše na nápaditosti, originalitě, výjimečnosti. Má podobnou funkci jako logo, jen neoznačuje

organizaci, ale aplikaci nebo funkci dané elektroniky či organizace. (Sockwell, Schrubbe-Potts, 2018)

3.2.6 Emotikony v symbolické komunikaci

Emotikon se poprvé objevil již v 80. letech 20. století. Jde o složení interpunkčních znamének, které při sledování se sklonem hlavy doleva připomínají obličej s různým výrazem. Lidé tak přes SMS zprávy nebo dopisování přes internet mohou ukázat i podtext jejich sdělení – ironii, humor, smutek, veselost, lásku, provokaci apod. Dnes již aplikace umějí interpunkční znaky přepsat do formy „smajlíků“, které jsou pro uživatele mnohem lépe čitelné. Smajlík je obrázek obličej s určitým výrazem, náladou, citem. Dnes již existují i emotikony zvířat, květin, domů, jídla i pití. Často se stává, že člověk za emotikonem skrývá vlastní náladu, podle jeho textu je usměvavý, v reálu to tak být nemusí. I z toho důvodu nemůže komunikace pomocí emotikonů nahradit komunikaci z očí do očí, i když spolu lidé přes internetové aplikace komunikují často více než tváří v tvář. (Sönmez, 2018)

3.2.7 Gesta v symbolické komunikaci

Gesto je v tomto smyslu určitý způsob chování, které má v dané kultuře specifický význam. Mezi tato gesta patří například – kývání hlavou na znamení souhlasu či nesouhlasu, smekání klobouku mužů při pozdravu, úklona ženě nebo políbek na ruku, poplácání po rameni, darování květiny či zdvižení palce u ruky. Většina ze známých gest je mezinárodní, některá jsou ale charakteristická jen pro určitou oblast (například obyvatelé Asie využívají specifická gesta, která Evropané nepoužívají) nebo mají v jiných státech jiný význam. U gesta jako symbolické komunikace se musí vzít v úvahu jeho vhodnost při dané situaci. (Štefanovič, 1986)

3.2.8 Zvuky v symbolické komunikaci

Zvuky jsou základem fylogenetického vývoje řeči člověka. Jako první vznikaly zvuky, které byly projevovány hlasem. Nejdříve sloužily k vyjádření pocitu jako hlad, strach, radost apod. Postupem vývoje zvuky začaly mít určitý záměr – působit na jiné (varovné signály, svolávání). Poslední fází fylogenetické vývoje řeči je zvuk, který vyjadřuje konkrétní myšlenku. S tím souvisí i schopnost vnímat a pochopit, co je sdělováno. (Kutálková, 1996)

Ale i v ontogenezi mají zvuky svou úlohu. Zvuky se objevují u novorozenců v podobě křiku, či dudlání, později jako žvatlání. Jsou to zvuky pudové. Jedná se o pudové zvuky,

v pozdějším věku, když jsou vyprodukovány za nějakým účelem, stávají se účelovými. (Kutálková, 1996)

Obecně většina lidí mimo slovní vyjádření využívají specifické zvuky pro komunikaci. Každý zná houkání sirény hasičů při požárním poplachu, každý někdy slyšel majáky sanitek, policistů nebo požárních aut. Zvonění domovního zvonku ukazuje na to, že někdo stojí přede dveřmi, vyzváněcí melodie telefonu říká, že s námi někdo potřebuje mluvit. Za písknutím se většina lidí otočí, cinknutí elektrického spotřebiče značí ukončení jeho práce (dopečení, ohřátí, vyprání apod.). Mnohem více využívají zvuk jako komunikační prostředek slepí lidé, mají větší cit pro poslech veškerých podnětů.

3.3 Využití symbolické komunikace v běžném životě

Nejde jen o komunikaci mezi jednotlivci, ale i různá nařízení, bez kterých by nemohla společnost správně fungovat. Pro tuto diplomovou práci postačí charakterizovat pár vybraných základních oblastí společnosti s ohledem na její zaměření.

3.3.1 Rodinné prostředí

Rodina je primární sociální skupina, která se vyznačuje vlastními pravidly, zvyklostmi, symboly i využíváním symbolické komunikace. Do výchovy se nevědomky dostávají i specifická gesta, piktogramy, zvuky, které jsou charakteristické pro dané společenství. Jiným rodinám to pak může přijít zvláštní, protože ty zase mají své vlastní. Děti tyto zvyklosti pak ve většině případů převádí do svého budoucího života a do svých vlastních rodin. (Cakirpaloglu, 2012)

3.3.2 Školství

V mateřské škole jsou děti identifikované podle jednoduchého obrázku, díky kterému si poznají svoje věci. V první třídě se pak učí písmenka a číslice, k tomu pochopí symboliku označení tříd, například 1. A, 3. B, 5. C a podobně. V učebnici a pracovních sešitech taktéž mohou najít různé symboly pro označení speciálního úkolu, domácí úlohy či pro vytvoření projektu. Později přibudou chemické, matematické a fyzikální symboly. V mateřské škole, na základní, střední i vysoké škole se jedinec socializuje. To nabízí využívání další formy symbolické komunikace – gesta, zvuky, emotikony. Spolužáci si pak i často dopisují formou textových zpráv či pomocí chatu na sociálních sítích. V neposlední řadě má zde svou úlohu také barva, kterou se hlavně v teenagersském věku mládež odlišuje, charakterizuje. (Vybíral, 2005)

3.3.3 Handicapovaní lidé

U sluchově postižených se využívá tzv. znaková řeč. Základem je systém pohybů (gesta rukou a pohybových nebo obličejových mimik), který jednoznačně vyjadřují záměr. Znakovou řeč lze využít i v mezinárodním prostředí (s drobnými odchylkami). V České republice se ještě využívá pojem znaková čeština, která je uměle vytvořená přímo pro neslyšící v českém jazyce. Jedná se o mluvenou češtinu doplněnou o pohyby podobné znakové řeči, které přímo charakterizují sdělení. Další formou je odezírání, a to buď z úst nebo pomocí prstové (daktylní) abecedy. Tento způsob se považuje za náročnější. Vyučování neslyšících probíhá formou totální komunikace, která kombinuje znakový jazyk, mluvenou řeč, prstovou abecedu, odezírání u úst, klasické psaní, čtení, mimické a gestikulační prvky, výtvarné projevy, tedy vše, co může neslyšící ve společnosti využít. (Slowík, 2016)

Zrakově postižení nemají takové možnosti jako neslyšící. Pokus o kvalitní komunikaci se zrakově postiženými sahá až o několik staletí zpět. Nejznámější forma z 19. století, která se využívá dodnes, se nazývá Braillovo písmo. Tento systém čtení pomocí bodů vytlačených v základní šestibodové struktuře je schopný zapsat kompletní abecedu včetně interpunkcí, matematických operací nebo not. Pro jednodušší zápis se využívá také Pichtův psací stroj. Při vzdělávání zrakově postižených se dodržují určité zásady: dostatek světla (u slabozrakých), přiměřená teplota v místnosti (pro schopnost hmatového vnímání), omezení hluku a vhodná úprava prostoru. Existují i různé softwarové programy pro zapisování mluveného nebo naopak k přečtení klasického písma. V případě narušené komunikační schopnosti, kdy řeč není srozumitelná a sociálně použitelná, se využívají různé formy alternativní a augmentativní komunikace. Ty jsou již v diplomové práci popsány. Alespoň pro připomenutí mezi ně patří: znak do řeči, piktogramy, Makaton, Bliss, LORM apod. (Slowík, 2016)

Dalším speciálním handicapem jsou poruchy autistického spektra. Tyto poruchy charakterizují 3 symptomy (tzv. triáda symptomů) – poruchy komunikace, fantazie a začleňování do společnosti. Mezi poruchy autistického spektra patří: dětský a atypický autismus, Rettův syndrom, Aspergerův syndrom a jiné pervazivní vývojové poruchy. Specifikem těchto poruch je neschopnost komunikace klasickými komunikačními prostředky, tedy řečí doplněnou mimikou. Autisté nevyužívají mimiku vůbec nebo jen velmi málo - podle stupně postižení. V tomto případě se využívají k dorozumívání (již v mateřské škole) různé jednoduché obrázky, fotky, piktogramy, symboly. Důležité je, aby

člověk s poruchou autistického spektra měl rád a ten se striktně dodržoval. K tomu mohou pomoci právě obrázky s běžnými činnostmi, které jdou v určitém pořadí za sebou. (Fischer, 2014)

3.3.4 Moderní technologie a internet

Téměř v každé domácnosti se nějaká ta elektronika s připojením na internet nachází, ať už jde o tablet, multifunkční televizi, počítač, mobilní telefon nebo chytré hodinky. Věk, kdy se děti s těmito přístroji setkávají, je čím dál tím nižší. Již některé děti v předškolním věku umí s přehledem ovládat mobilní telefony či tablety rodičů a starších sourozenců. I v tomto odvětví se nachází nespočetné množství různých symbolů. Ty umožňují využití aplikací, funkcí a všech možností těchto technologií. Je zapotřebí se seznámit se všemi ikonami, logy i piktogramy v příbalovém manuálu, aby nedocházelo k nesprávnému zacházení se zařízením. Mělo by se také kontrolovat, co děti a mládež na internetu vyhledávají a sledují. V dnešním, internetovém světě lze jedním kliknutím myši narazit na nevhodný obsah pro tuto skupinu. (Vybíral, 2005)

3.3.5 Kultura

Kultura v tomto případě skrývá více významů. Ten první znamená určité společenství lidí se stejným způsobem života. Každá kultura má své symboly – výrazy, gesta, zvuky, tradice apod. To, co určitý symbol znamená v jedné kultuře, nemusí mít stejný význam v kultuře jiné. V druhém případě je kultura synonymem umění. V tomto případě lze najít nespočetné množství symboliky. Svou důležitou roli hrají například barvy, náboženské symboly, gesta, tóny, alegorie, jinotaje. Existuje i mediální kultura, která se zabývá tvorbou reklam, kampaní, show, módou i hudebními trendy. (Vybíral, 2005)

3.3.6 Doprava

Tato oblast se týká všech lidí ve společnosti, nehledě na věk, postavení, náboženské vyznání, handicap, vzdělání. Veškerá dopravní značení ukotvuje a charakterizuje zákon, má za úkol regulovat silniční provoz na pozemních komunikacích. Ukládají zákazy, příkazy, omezení, povolení, nebo informace. Mezi dopravní značení patří dopravní značky ve formě piktogramů, dopravní zařízení se světelnými i zvukovými signály, ale i značení přímo na komunikaci (přechod pro chodce). Své značení má i železnice, letectví nebo lodní doprava. (Blackcoffee, 2006)

3.3.7 Cestovní ruch

Toto odvětví velice souvisí s předchozím odstavcem o dopravě, jelikož je jeho nedílnou součástí. Během vnitrostátního i mezinárodního cestování se lze setkat nejen se značkami souvisejícími s dopravou, ale i s různými informačními centry, rozcestníky nebo mapami, které jsou v tomto případě nezbytné. Každý stát, město i významná cestovatelská oblast má i vlastní turistická značení. Všechna musí být srozumitelná tak, aby je návštěvníci bez problémů pochopili a mohli je náležitě využívat. S cestováním nesouvisí pouze piktogramy určené k nalezení tras nebo památek, ale i gesta využívaná v daném státě či oblasti, kam je zamýšlená cesta. Různé kultury mají svá gesta, která v jiné zemi mohou znamenat něco úplně jiného, hanlivého, urážlivého. V tomto případě je důležité si předem nastudovat danou kulturu a její zvyky, tradice a gesta. V mnoha cestovatelských příručkách se na tyto jinakosti již upozorňuje. (Vybíral, 2005)

3.3.8 Integrovaný záchranný systém

Do IZS patří několik složek. Mezi základní patří: hasičský záchranný sbor, zdravotnická záchranná služba a policie. Mezi ostatní složky IZS se zařazuje například: obecní nebo městská policie, bezpečnostní sbory, civilní obrana, Český červený kříž, horská služba a další. Co se týče symbolů těchto složek, je důležité, aby byly originální a nezaměnitelné s jiným. Proto si veškeré společnosti při vymýšlení vlastního loga musí dávat pozor, aby se vizuálně neshodovalo například se znakem policie nebo záchranného kříže. Piktogramem mohou být i celou společností známá a používaná telefonní čísla složek záchranného systému. Čísla 150, 155, 158 se učí už děti v předškolním věku, které teprve začínají mít povědomí o číslech se známou pomůckou podobnosti posledních čísel s určitými předměty. (Kroupa, 2011)

3.3.9 Trh a spotřebitelské značky

Trh obsahuje nepřeberné množství rozmanitých symbolů. Jedná se o loga, která svou formou charakterizují nabízené zboží. Značky firem nebo konkrétních produktů co společnost může nakoupit pro uspokojení svých potřeb, spotřebitel zahlédne v reklamách v televizi, v letácích, které chodí běžně do schránky, na internetu formou bannerů (internetová reklama), nebo při běžné procházce městem (billboardy, světelné reklamy, ukazatele nákupních nebo obchodních center). Určitou formou komunikace se zákazníkem je i obal výrobku. Ten má zaujmout, oslovit a přitáhnout budoucího spotřebitele. Tato funkce nejvíce působí na děti a seniory. (Koudelka, 2018)

Dále je prodejce povinen zboží (kde to lze a je to vhodné) doplnit příbalovým letákem o správném zacházení s produktem. Pokud je zapotřebí specifické praní, používání či jiná upozornění, je to většinou zapsáno formou piktogramů s možným konkretizujícím komentářem. (Holman, 2015)

4 Empirická část

4.1 Průzkumný problém

Současná komunikace se čím dál více přizpůsobuje moderním technologiím. Místo dopisů se v mnoha případech píšou e-maily, místo komunikace z očí do očí se „chatuje“. Existuje k tomu mnoho známých aplikací – Facebook Messenger, WhatsApp Messenger, Hangouts, Viber, Skype a dřívější ICQ. Každá z nich má své vlastní logo a ikony, kterými se ovládá. Díky nim lze komunikovat pomocí počítače, tabletu, mobilního telefonu a dokonce i chytrých hodinek. Společnost je stále ve spojení. Informací je mnoho a času málo, proto se velmi často v této komunikaci využívá různých zkratek, smajlíků, ikon či piktogramů.

Diplomová práce se zabývá symbolickou komunikací předškolních dětí, které jsou touto problematikou taktéž ovlivněni. Místo návštěvy u prarodičů se uskuteční videohovor, pro zabavení a procvičování zručnosti se místo skládání puzzle najdou různé výukové hry na tabletu. Děti vidí a vnímají rodiče, jak často pracují na počítači nebo telefonují a v námětových hrách je napodobují. Jsou zvědavé, co vlastně ti rodiče dělají, ale i velmi rychle učenlivé, takže tyto moderní technologie umí brzo ovládat. Není výjimkou, že si dvouleté dítě na internetovém portále YouTube samo pustí oblíbenou pohádku nebo se zvládne vyfotit pomocí mobilního telefonu.

4.2 Cíle

Cílem této práce je zjistit, jak předškolní děti využívají symbolickou komunikaci a která z jejích forem při spontánních činnostech převažuje. Dále se ujistit, jak tyto děti konkrétně chápou jednotlivé symboly (ikony, loga, piktogramy apod.), případně zda dokážou určit jejich význam, úlohu a vhodné umístění.

Získané výsledky mohou být východiskem pro další práci s předškolními dětmi nejen pro učitelky a učitele v mateřských školách, ale i jejich rodiče, prarodiče nebo vychovatele. Znalost jednotlivých symbolů je základem pro moderní svět, který je jimi obklopený a je důležité, aby i předškolní děti znaly jejich význam. Počítače, tablety, chytré mobilní telefony má již téměř každá domácnost, využívá se i při vyučování. Tyto technologie disponují velkým množstvím různých symbolů, a proto by ani dětem neměly být cizí.

4.3 Průzkumné otázky a předpoklady

Aby bylo zjištěno, zda bylo vytyčených cílů splněno, je zapotřebí si stanovit průzkumné otázky a předpoklady. Otázky po zkoumání vhodnou metodou a následném vyhodnocení budou zodpovězené a předpoklady buď potvrzené, nebo vyvrácené.

4.3.1 Průzkumné otázky

Pro potřeby této diplomové práce a splnění stanoveného cíle je důležité si položit průzkumné otázky, na které pak bude během zkoumání nalezená odpověď. Průzkumné otázky pro tuto diplomovou práci jsou:

- Využívají děti v předškolním věku v běžných činnostech symbolickou komunikaci?
- Pokud ano, jakou formu preferují?
- Znájí předškolní děti některé symboly a jejich význam?
- Zvyšuje se znalost symbolů s rostoucím věkem dětí?

4.3.2 Průzkumné předpoklady

Výzkumné předpoklady lze na konci výzkumného šetření a vyhodnocení potvrdit, nebo vyvrátit. Na základě obecných zkušeností s předškolním vzděláváním lze předpokládat:

- Děti v předškolním věku symbolickou komunikaci využívají často, může nahrazovat jejich zatím nedokonalé verbální vyjadřování. Symboly v tomto případě mají za úlohu nahradit určité slovo, slovní spojení či větu, které dítě ještě nemá v aktivní slovní zásobě.
- Během života v mateřské škole se děti nejvíce setkávají se svými značkami (identifikace věcí dítěte). Kamkoliv jdou, vidají mnoho piktogramů, například na dopravních značkách, autobusových zastávkách apod. S nimi by měly mít největší zkušenost. Předpokladem tedy je, že děti v předškolním věku preferují využívání piktogramů.
- Lze se domnívat, že některé symboly předškolní děti určitě poznají, ale pouze za předpokladu, že se s nimi už někdy setkaly. V jiném případě by si jejich význam mohly domyslet na základě dřívějších zkušeností či fantazie.
- Děti v tomto období čerpají mnoho nových informací a jejich znalosti se tak každým dnem zlepšují. Závisí na kvalitě a dostatku podnětů. Lze předpokládat, že se zvyšujícím se věkem jsou znalosti větší.

4.4 Metodologie

Práce je postavená na zkoumání využívání symbolické komunikace v předškolním věku. Ke zjištění, jak tyto děti reagují, chápou či používají různé formy symbolické komunikace, je použito kvalitativní pozorování, konkrétně pozorování a rozhovor.

Pozorování slouží ke zjištění, jak předškolní děti pomocí symbolů mohou komunikovat, jak je využívají mezi sebou, co jim pomáhá k vytvoření symbolu (nejenom znaku, ale i například gesta). Vše probíhalo v přirozeném prostředí, ve vlastní třídě, při volných hrách i při řízené činnosti, ve třídě i na školní zahradě nebo na vycházce. Veškeré využití symbolů dětí je zapsáno v bodech (i s okolnostmi), utříděno a následně přehledně popsáno zde v diplomové práci.

Rozhovor poslouží k poznání chápání piktogramů v dětském světě. Formou rozhovoru s dětmi v různých věkových kategoriích předškolního věku (3 – 7 let, obě pohlaví) nad jednoduchými symboly (10) lze zjistit, jak je vnímají, co podle nich znamenají, případně kde je už zahlédly. Jedná se o piktogramy, ikony i loga z různých oblastí. Děti jsou vybrány podle úrovně jejich vývoje, tedy s charakteristickým myšlením pro jejich věk (nenachází se v tomto zkoumání tedy děti mimořádně nadané ani jiné děti se speciálními vzdělávacími potřebami).

Pro lepší organizaci výzkumu byl vytvořen harmonogram.

Tabulka 1 - Harmonogram výzkumu

Aktivity	Počet dní																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Stanovení cílů, výzkumných otázek a předpokladů																		
Volba vhodných symbolů pro rozhovory (diskuse s dalšími učitelkami)																		

Překreslení vybraných symbolů																		
Pozorování předškolních dětí (využívání symbolické komunikace)																		
Sepsání výsledků pozorování, vyhodnocení pomocí grafu																		
Rozhovory s dětmi (2 děti v 1 den)																		
Rozbor rozhovorů																		
Zápis výsledků do tabulky																		
Tvorba souhrnu výzkumu																		
Časová rezerva																		

4.5 Charakteristika zkoumané skupiny dětí

Veškeré výzkumné šetření probíhalo v 56. mateřské škole Plzeň, která sídlí na adrese Budilovo náměstí 72 v městské části Litice. Škola je pětiletá, třídy jsou homogenní. MŠ je zapojena do mnoha projektů, například kvalitní vybavení pro polytechnickou výchovu, environmentální výchovu či sportovní soutěže pro děti.

Třída, kde probíhalo pozorování, se nazývá Berušky, dochází tam děti ve věku od 3 do 5 let, kapacita třídy činí 17 dětí (tolik je i reálně přihlášeno) s poměrem 11 kluků a 6 děvčat. Mezi dětmi se nachází i jedinec se speciálními vzdělávacími potřebami, třídní učitelku tedy doplňuje asistentka pedagoga. I když třídu nenavštěvuje žádný cizinec, děti jsou velmi různorodé od dětí speciálně nadaných až po děti téměř nekomunikující. Není neobvyklé, že takto malé děti občas pláčou, vztekají se nebo se pomocí, ale i to může být k užítku a zajímavostem při pozorování. Třída společně pracuje již 5 a půl měsíce, takže na sebe vzájemně reagují velmi dobře.

Jak již bylo napsáno výše, třídy jsou v mateřské škole homogenní. Rozhovory musely tedy probíhat s dětmi z jiných tříd, kde jsou starší děti než v Beruškách. Výběr dětí byl konzultován s jejich třídními učitelkami, aby splňovaly požadavek průměrnosti.

4.6 Popis postupu výzkumu

Nejprve je zapotřebí si ujasnit, co konkrétně bude předmětem pozorování u dětí. V tomto případě se jedná o veškeré formy symbolické komunikace charakterizované v této diplomové práci. Pokud se jakákoliv forma symbolické komunikace u dětí objevila, byla zapsána na záznamový arch a po dokončení pozorování se výsledky sepsaly a porovnaly. Vyšlo najevo, s jakými symboly a formou symbolické komunikace se děti nejvíce setkávají, jak na ně reagují nebo jak je využívají. Pozorování se konalo 1 pracovní týden, tedy 5 dní, od pondělí do pátku.

K rozhovorům je nutné vybrat 10 různých obrazových symbolů – soubor piktogramů, emotikonů, ikon a log. Největší počet činí piktogramy, jejich četnost i v reálném životě převažuje. Výběr byl rozmanitý, ale jednoznačný, aby pro děti obrázky nebyly matoucí, to by mohlo výzkum znehodnotit. Rozhovor se uskutečnil vždy v klidu v izolaci od ostatních dětí a jiných rušivých elementů. Délka rozhovoru záležela na aktuálním rozpoložení dítěte, mladší děti mají lepší koncentraci dopoledne, u starších byla možnost i po poledním odpočinku.

4.7 Zkoumané prvky

Pro pozorování v přirozeném prostředí a ve všech činnostech dětí v mateřské škole na základě výše uvedených zdrojů bylo zařazeno:

- číslice, písmena,
- barvy,

- loga,
- piktogramy,
- ikony,
- emotiony („smajlíci“),
- gesta,
- zvuky.

Při rozhovorech bylo pro děti z jednotlivých věkových kategorií k dispozici 10 různých obrazových symbolů, většinou černobílých, ale vyžaduje-li to charakteristika symbolu, muselo být využito i barev. Z důvodu ochrany autorských práv byly jednotlivé symboly překreslené na čtvrtky, se kterými se vedly rozhovory s dětmi. Po veškerém uvážení se při rozhovorech využily tyto symboly:

- McDonald's - logo (viz Obrázek č. 1),
- Lego – logo (viz Obrázek č. 2),
- YouTube – logo (viz Obrázek č. 3),
- Zapnout/vypnout – ikona (viz Obrázek č. 4),
- 3 různé „smajlíci“ – emotikony (viz Obrázek č. 5),
- Zákaz kouření – piktogram (viz Obrázek č. 6),
- Pozor! Kluzká podlaha – piktogram (viz Obrázek č. 7),
- Žena a muž – piktogram (viz Obrázek č. 8),
- Odpadkový koš – piktogram (viz Obrázek č. 9),
- Invalida – piktogram (viz Obrázek č. 10).

4.8 Využívání jednotlivých symbolů v komunikaci u předškolních dětí

Při pozorování dětí v předškolním věku v mateřské škole lze zjistit mnoho věcí, například komunikační schopnosti dětí, preferovaný druh hry, chování jednotlivých dětí ve skupině, osobnost při řešení problému, diagnostiku hrubé i jemné motoriky nebo schopnost dodržování pravidel a respektování druhého. Pozorování je tedy každodenní činnost učitelky v rámci diagnostiky. V tomto případě se jedná pouze o diagnostiku komunikace, konkrétně využívání symbolů v běžné komunikaci dětí mezi sebou i s paní učitelkou.

4.8.1 Číslice a písmena

U předškolních dětí se číslice a písmena jako komunikační symbol téměř neobjevují. Někteří písmena a čísla znají. Číslice v tomto věku spíše představují počet a ještě více než číslice se využívají prsty na ruku. Než dítě pochopí hodnotu čísla, využívají se tečky nebo jiné pomůcky (plastová víčka). Písmenka některé děti taktéž poznají, dokonce složí i vlastní jméno, ale jejich význam jako symbol nevnímají. V předškolním věku se číslice a písmena jako forma symbolické komunikace téměř nevyužívají. Pouze výjimečně se objevila zmínka o „čtyřce“ jakožto číslo tramvaje, která projíždí celou Plzní z Bor na Košutku (městské části), pokud s ní v blízké době dítě jelo a má z toho určitý zážitek. Je ale důležité zmínit, že se v Plzni nachází i takové školky, které čísla a písmena využívají pro označení jednotlivých tříd, například místo třídy Sluníček, Hvězdiček a Měsíčku je třída A, B, C. V tomto případě se jedná o symbolické označení tříd pomocí písmen.

Děti v mateřské škole číslice a písmena spíše než v komunikaci využívají ve skládačkách, sestavování písmen a čísel na magnetické tabuli, počítání v pracovním listu, učení se vlastního podpisu nebo hledání stejných písmen při didaktických hrách. Je to taková příprava na budoucí čtení, psaní a počítání, tedy pregramotnost.

4.8.2 Barvy

Děti reagují na barvy více než dospělí. Obecně se tvrdí, že například barvou pokoje dítěte lze ovlivnit jeho pasivitu či naopak agresi. Proto je důležité i pro třídu v mateřské škole vybrat vhodnou barvu stěn, různé malůvky na chodbách, vhodně barevné hračky. Ačkoliv hračky mají mít barvu co nejsytější, stěny učebny pro děti mají mít spíše pastelové barvy. Tím se zkoumaná mateřská škola řídí. Třída je vymalována béžově, děti má tedy zklidňovat a navozovat pocit klidu a bezpečí. Hračky jsou dostatečně barevné, nejčastěji si děti hrají s barevnými cihlami (stavba domku), barevnými plastovými skládačkami (stavba garáže, vrtaček), kostkami různých barev (stavba komínů) a s Legem. Tím se teorie o oblíbenosti barevných hraček potvrzuje.

A jak děti pomocí barev komunikují? Například pomocí obrázků - pokud dítě kreslí temnými pastelkami (hnědá, černá, šedá), i když obvykle využívá všechny barvy, něco s největší pravděpodobností není v pořádku. I použití fialové má svůj význam – podle Lüschera (1997) vyjadřuje nemoc dítěte nebo špatnou adaptaci na určitou situaci. Ve zkoumaném týdnu jedna dívka zničehonic určitý den využívala jen růžovo-fialovou pastelku, i když běžně kreslí barvami podle potřeby. Jinak se chovala normálně,

nevyznačovala znaky nemocí. Odpoledne volal její tatínek, že má zvýšenou teplotu. Tuto zkušenost lze považovat jako komunikaci pomocí barev.

V běžné praxi v mateřské škole si děti rozdělují barvy na „holčičí“ a „klučičí“. V pozorovaném týdnu se konal maškarní ples, kdy hlavní aktér, který měl pro děti připravené různé hry i soutěže, si na konec aktivit pro každého připravil nafukovací balonek. V tu chvíli se strhla doslova bitka, kluci chtěli balonky modré a zelené, dívky růžové, červené a žluté. Jakmile na jednoho tříletého chlapce vyšel balonek růžový, začal se vztekat, že nechce holčičí. Je přece kluk, tak by chtěl modrý. Nakonec se jeden předškolák slitoval a věnoval mu svůj s tím, že mu nevadí růžový balonek, dá ho doma sestře.

Komunikace pomocí barev v předškolním věku se nachází v dětské kresbě (nálada, nemoc, celkové rozpoložení) a v reakci na barvy v interiéru (při dlouhodobějším pobytu).

4.8.3 Loga

Ačkoliv děti v předškolním věku ještě (většinou) neumějí číst, pomocí log zvládnou rozpoznat mnoho výrobků. Ať už se jedná o hračky, jídlo, sladkosti, oblečení, internet nebo filmy. Pro děti je nejzapamatovatelnější logo jednoznačné, barevné, jednoduché. V neposlední řadě má na zapamatování vliv i televizní reklama.

Ve zkoumaném týdnu se různá loga objevovala spontánně a reakce dětí byla téměř okamžitá. Paní ředitelka přinesla do třídy krabici s nápisem LEGO. Některé děti ihned věděly (bez jakékoliv nápovědy), co se uvnitř skrývá. Další den jedno z dětí slavilo svátek, přineslo bonbony a po přání od každého dítěte byl rozdán gumový bonbon. Jedno z dětí bonbon odmítlo ještě před otevřením pytlíku s tím, že tyhle „nepapá“. Je možné, že nejenom logo, ale i obal (barva, potisk) evokovalo v dítěti určitou zkušenost, že mu zrovna tyto bonbony nechutnají, a i když ve školce ještě nebyly ani otevřené, ihned je poznal. Další odpoledne byl k odpolední svačině mléčný výrobek s příchutí čokolády ve známém, čtvercovém obalu. Sotva děti svačinu uviděly, již od dveří se ozývaly citoslovce „mňam“. I na takovou vzdálenost děti poznaly, o co se jedná. V tomto případě možná více než logo radost u dětí zapříčinil známý tvar obalu výrobku. A podobných příběhů ten týden bylo ještě více.

Děti známá loga poznávají, ale jak je využívají v komunikaci? Loga mají velkou spojitost se zájmem, koníčkem dítěte. A tím, že zná určitá loga, kreslí je, má je na tričku, přinese si obrázek, časopis, hračku, si může získat kamaráda, který má stejné zájmy jako on. Jeden

den přišel chlapec v tričku s obrázkem počítačové hry. Ten den už se nic jiného nekreslilo, o ničem jiném si kluci nepovídali. Děvčata to mají podobně například s obrázky (na šatech, legínách, sukních) filmových princezen, na které si pak společně hrají.

Loga tedy v dětech evokují určitý zájem o věc, se kterou má logo spojitost. A tím pak děti mezi sebou komunikují. Obvykle se jedná o loga aut, fantasy filmů, známých pohádek či počítačových her nebo stavebnic.

4.8.4 Piktogramy

Piktogramy samy o sobě mají vzor jednoduchých obrázků, měly by být pro děti nejpochoptitelnější. Ve zkoumané mateřské škole se ihned u vchodu nachází piktogram „Zákaz kouření“, který děti již znají, vždy ho komentují, když jdou na vycházku či na školní zahradu, i při návratu zpět do MŠ. Dále se ve škole nachází piktogram únikového východu, ten ale není v úrovni očí dětí, takže nevzbuzuje v dětech pozornost.

Piktogramy mohou děti zahlédnout i na hračkách, skládačkách a společenských hrách, jedná se o počet hráčů, doporučený věk hráčů či upozornění (nebezpečí vdechnutí, baterie, nedávat do vody). I když si jich děti prvoplánově nevšímají, při zkoumání hry je mohou zpozorovat. Tak tomu bylo i při pozorování. Chlapec si vybral puzzle, všiml si čísla 3 na piktogramu hry a přišel paní učitelce povědět, že tyto puzzle složit dokáže, když už mu byly 4 roky (chlapec má starší sestru, takže zná čísla i jejich hodnotu). Piktogram byl pochopen správně, i když si ho dítě mohlo vyložit jinak. A to je účel piktogramu – jasný a stručný.

Podobu piktogramů můžou mít i pravidla ve třídě. Je důležité je tvořit společně s dětmi z důvodu správného zvnitřnění pravidel. Konkrétně v pozorované třídě se děti piktogramy pravidel řídí, pokud se nějaké pravidlo poruší, ihned se mezi sebou upozorní a ukážou na příslušný piktogram pravidla. Pro příklad: posloucháme se – ucho, chodíme pomalu – otisky nohou, chováme se k sobě hezky – přeškrtnuté pěsti, jsme kamarádi – děti držící se za ruce, dáváme pozor na hračky – usměvavá panenka a srovnané, barevné kostičky. Pravidla se mají podávat dětem pozitivním přístupem a piktogramy je ještě více umocňují. Je to jednoduchý nástroj, jakým děti mezi sebou dodržují pravidla.

V mateřské škole se jako piktogramy mohou považovat i značky dětí. Každé dítě má svůj jednoznačný obrázek v šatně, na kterém má oblečení, ve skřínce u své značky najde svůj polštář a peřinu, v šanonu má založené pracovní listy a obrázky, na věšáčku visí jeho ručník, a pouze z jedné skleničky se může napít – právě se svým obrázkem. Značka

v mateřské škole představuje jméno dítěte, které ještě neumí přečíst, ale pomocí obrázku správně identifikuje své věci. Příklady obrázků mohou být – květina, srdce, auto, míč, ryba, houba, medvěd, hvězda, slunce a mnoho dalšího.

Výsledkem je tedy zjištění, že než aby děti pomocí piktoqramů komunikovaly mezi sebou, spíše jde o komunikaci mezi dítětem a mateřskou školou (případně paní učitelkou), ať už v podobě pravidel či značek dětí.

4.8.5 Ikony

Ikonu jakožto grafické znázornění určité funkce lze najít i v mateřské škole. V pozorované třídě mají děti na hraní „tablet“, který pomocí tlačítek předřikává barvy, čísla, písmena a to v českém jazyce, slovenském jazyce a angličtině. Samozřejmě má tento tablet ikonu zapnout/vypnout. Žádné z dětí nikdy nemělo problém tablet pochopit, ani děvče, které nastoupilo do MŠ teprve nedávno. Nejspíš už všechny nějakou zkušenost s touto ikonou mělo z domova.

Dále mají děti v pozorované třídě také k dispozici knihy se zvukovými efekty. Konkrétně se jedná o knihu s hubenými nástroji a vozidly, kdy si děti při prohlížení jednotlivých obrázků mohou pustit odpovídající zvuk, stačí zmáčknout prstem na obrázek (ikonu) noty. To je pro děti taktéž jednoznačné, všechny ví, jak knihu využít. Co se týká zapínání a vypínání, vzadu na knize se nachází posuvné tlačítko on/off, které buď ovládá paní učitelka, nebo si samy děti zkusí funkčnost pomocí pokus – omyl.

Ikony lze najít ale i na běžných hračkách, například u doktorského kufříku (ikona otevřít), na vláčku (červené tlačítko – ikona pro spuštění jízdy) nebo na dětském mikrofónu (ikona spuštění).

Třída je vybavena i interaktivní tabulí, na které se nachází mnoho ikon, ale děti ji mohou využívat jen pod dohledem paní učitelky. Ovládací panel je vybaven tlačítky – zapnout/vypnout, výměna barev psaní (modrá, zelená, červená a černá) a ovládání zvuku. Pokud se interaktivní tabule zapne, funguje jako tablet či počítač, takže na ovládací ploše se nachází další ikony. Nejprve je důležité děti s ovládáním seznámit a stanovit pravidla používání, například nějakou jednoduchou hrou nebo pomocí úkolů (existují výukové programy), jejichž splněním se dítě přirozeně s ovládáním učí. Tím dojde k zvnitřnění a zautomatizování využívání některých ikon, které děti ve světě plném moderních technologií jistě využijí. Interaktivní tabule se primárně využívá na didaktické hry, nejde o učení o ikonách. Program se vztahuje k tomu, co potřebuje paní učitelka procvičit s dětmi

(grafomotorika, matematická pregramotnost apod.). Naučení významu ikon je určitá externalita.

Děti ikony ve školce využívají, ale je otázkou, jak jimi dokážou komunikovat. Určitě si je mezi sebou popisují, vysvětlují (každé dítě má jinou zkušenost), často je využívají jen ze zvědavosti (pokus). Ale samotná komunikace pomocí ikon v tomto věku neexistuje, děti je chápou, ale samy od sebe nevyžívají jinak než při ovládnání nějaké techniky.

4.8.6 Emotikony

Emotikon („smajlík“) je zjednodušený obrázek obličeje, vyjadřuje určitou emoci. Děti jsou jimi obklopené – obrázky na tričkách, kalhotách, batůžkách, atd. Dnes se téměř nevyžívá psaní smajlíků pomocí textových znaků, v mobilních telefonech, tabletech a i na počítačích se nachází rovnou barevné obrázky hlav, které se různě tváří. Pro děti to může být skvělý nástroj, jak rozvíjet svou emoční inteligenci a prosociální chování.

A tak se dělo i pozorovaný týden. Existuje mnoho her pro děti, kdy pomocí dramatizace paní učitelka nabídne určitou situaci, a děti se mohou rozhodnout, jak by ji řešily, jak se aktér asi cítil, zda chování bylo správné či ne. To vše lze vyjádřit pomocí emotikonů. Vhodné jsou k tomu i pohádky, rozdíly mezi postavami se dají ukázat i pomocí obrázků výrazů ve tváři.

Rozvíjet v dětech emoce a ukázat vlastní, či je napodobovat má využití i v logopedii. Procvičováním mimiky se posiluje orofaciální svalstvo a předchází se tak problémům s řečí. Během pozorování děti mimiku cvičily podle připravených pohádkových postav. Podle jejich reakce je to moc bavilo, a i když šlo o učení, spíše se to podobalo společné hře.

Děti emotikony nevědomky využívaly i ve své kresbě. Pokud dítě nakreslilo maminku, která se mračí, lze předpokládat, že doma něco není v pořádku. Tak je tomu i s jinými postavami – nejen rodina, ale i kresba sebe, pohádkové postavy apod. Pro paní učitelku to může být dobrý diagnostický nástroj.

Paní učitelka by se ale také měla zapojovat, taktéž ukázat své pocity, s dětmi si na emoce zahrát, ukázat správně mimiku (spojením s obrázkem) pro logopedické cvičení. Je pak jejich bližším partnerem, když se sama zapojí a nejen pasivně pozoruje.

Z pozorování vyšlo najevo, že děti emotikony (často s pomocí mimiky) využívají poměrně často. Komunikují prostřednictvím obrázků, pohádkových postav, u kterých je charakteristická určitá emoce (pokud si dítě hraje na čerta, většinou se různě šklebí, pokud

na princeznu, usmívá se), ale i u jiných her. Všímavá paní učitelka by tak měla umět rozpoznat podle vybrané činnosti, kresby či motivu námětové hry rozpoložení dítěte. Ve třídě by se každé ráno při ranním kruhu mohly využívat emotikony pro určení nálad dětí (i paní učitelka by se mohla připojit), zvládly by ukázat své emoce či náladu podle „smajlíků“.

4.8.7 Gesta

Gesta se v pozorované třídě objevovala ze všech možností symbolické komunikace nejvíce. Děti je využívají od samého rána při příchodu (zamávání na pozdrav), až do odpoledne (zamávání na rozloučenou). Je vcelku náročné u všech sledovat jejich gesta a analyzovat, k jaké situaci se vztahují, když se jich najednou objevuje více a na opačných stranách třídy. Naštěstí pozorování probíhalo celý týden a často se situace opakovaly, dalo se tedy domyslet, jak to bylo v té předchozí. V gestech dětí se odráží jejich osobnost. Jsou spontánní, nemají takovou zkušenost s chováním ve společnosti (často je mateřská škola hned po rodině jediné společenské prostředí), nejsou tolik ovlivněni společenskými konvencemi.

Využívání gest v předškolním věku souvisí s vývojem řeči dítěte. Již v období žvatlání se dítě učí rozumět prvním básničkám, které jsou spojené s pohybem (např. Koulela se ze dvora, Takhle jedou páni, Paci, paci, pacičky). Dále už rozumí jednoduchým slovním pokynům, na které odpovídá naučeným pohybem (Jak jsi veliký?, Kde je máma?). Až poté následuje první slovo, první věta a rozvoj slovní zásoby než dítě nastoupí do MŠ, proto předškolní děti využívají gesta často. Lze předpokládat, že nástupem do základní školy, kde je jako hlavní gesto hlášení, postupně ta ostatní vymizí vlivem společnosti a pravidel. (Kutálková, 1996)

Výběr z nejčastěji využívaných gest dětí předškolního věku:

- úsměv,
- mávání (pozdrav, rozloučení),
- kývání hlavou (souhlas, nesouhlas),
- ruce v bok (ukazování vlastního sebevědomí, osobnosti, důležitosti, většinou u nesouhlasu),
- hrozba prstem (ve smyslu „to se nedělá“ nebo „mě se to nelíbí“, porušování pravidel),

- dupnutí nohou (vztek, nesouhlas, ukazování vlastního zájmu),
- vyplazování jazyku (nerespektování druhého, ukazování vlastního názoru),
- plácnutí (snaha se projevit, ukázat sílu, své ego, ublížit někomu),
- pohlazení (utěšení kamaráda při pláči, jedno dítě se omlouvá druhému, ukazování náklonnosti),
- hlášení rukou (v řízené činnosti, komunitní kruh, když chce dítě něco říct),
- tření dlaní o sebe (gesto prosby, pokud dítě po kamarádovi něco požaduje),
- překřížení rukou na hrudi (obrana před autoritou, uzavření se do sebe, ignorace příkazu),
- podání ruky, potřesení (přání k svátku či narozeninám),
- chycení za ruku (při kamarádství, procházce, pomoci),
- ukazování (na něco nebo něčeho),
- kousání nehtů.

Děti v předškolním věku gestikulují ve větší míře než dospělí lidé. Ukazují tak své zapálení do dané věci (hry, činnosti). Jejich slovní zásoba často není tak velká, gesta je doplňují, občas i nahrazují (pokud dítě neví, jak konkrétní věc či pocity říct). V gestech lze najít i určité znaky osobnosti. To bylo poznat i během pozorování. Pokud dítě gestikuluje horlivě, ukazuje tím svou osobnost, jedná se o dítě s výraznější povahou, dominantní. Pokud naopak negestikuluje vůbec, děje se tak u dětí zamlklých, bojácných, nejistých.

V pozorované třídě nejvíce gesty komunikovaly starší chlapci a dominantní děvčata (bez ohledu na věk).

Pomocí knihy Tajemství řeči těla (Navarro, 2019) lze některá gesta identifikovat, například:

- Úsměv – Po celém světě je úsměv považovaný jako známka dobré nálady, vřelosti, upřímnosti a dobrých společenských vztahů. Když se na někoho někdo upřímně usmívá, obecně platí, že mu to přináší radost (především pokud se na dospělé usmívají děti). Úsměv je důležitý pro pracovní, rodinné i partnerské vztahy. Existuje více druhů úsměvů – společenský, křečovitý, falešný, sarkastický, pohrdavý apod.

- Kývání hlavou – Toto gesto je využíváno během konverzací. Rytmické kývání hlavou potvrzuje to, že daná osoba rozumí, co je jí říkáno. Signalizuje souhlas či souhlas. Výjimkou je souhlasné kývání s našpulenými rty, značí to opak.
- Ruce v bok – Signál, že daná osoba je v pozoru, potřebuje něco říci, má určitý problém. Tento postoj je všeobecně chápaný jako autoritářský, neměl by se používat při komunikaci s dětmi. Rozdíl je ale v tom, kde se při tomto postoji nachází palec. Pokud vzadu, jde o autoritu, pokud vepředu, vyjadřuje zvědavost.
- Ukazování prstem – Existuje obecná platnost, která tvrdí, že lidé nemají rádi, když se na ně ukazuje nataženým prstem. Správně by se ve společnosti měla pro ukazování použít celá dlaň s prsty u sebe. Pokud jde ale o zlostné ukazování prstem, kdy se ukazuje pouze ukazováčkem (například na obličej), znamená to velice nepřátelský projev.
- Dupání – Děti tímto gestem ukazují, jak se cítí. Stejně je tomu tak i u dospělých, kteří jsou rozčilení. Stačí jediné dupnutí nohou k upoutání pozornosti ostatních. Lidé také často podupávají nohami, když dlouho čekají (na zastávce, ve frontě).
- Vystrčený jazyk – U dospělých nevědomky vystrčený jazyk znamená, že člověku něco prošlo (co původně projít nemělo, určitá lež, podvod). U dětí je to jiné, ty vyplazováním jazyku ukazují nesouhlas, nadřazenost, výsměch, urážku. Zajímavostí je, že například válečníci z tichomoří vyplazují jazyk za účelem zastrašení.
- Tření rukou – U dětí doprovází slovo „prosím“. Dávají tak důraz na svou prosbu, ukazují horlivost svého přání. Pokud dospělí třou rukama o sebe, jde o vyjádření znepokojení, úzkosti či pochybnosti.
- Překřížení rukou na hrudi – Tímto gestem se lidé snaží distancovat od určité osoby, která jim není sympatická. Zpravidla přichází ihned, jakmile se daný člověk objeví. Toto gesto se musí odlišovat od objímání sebe sama či masírování se. Překřížení paží na hrudníku je totiž mnoha lidem velice příjemné. Pokud si však rameno nebo paže hladí, značí to určité znepokojení.
- Držení za ruku – Chytání nebo držení za ruku ukazuje vzájemnou důvěru a je považováno za lidskou přirozenost. Od malička se děti drží rodičů, pak v mateřské škole mezi sebou a v pubertě a dospělosti v romantických vztazích.

- Kousání nehtů – Dítěti, ale i dospělému pomáhá ke zmírnění úzkosti. Projevují se obavou, nejistotou, malou sebevědomím. Z tohoto gesta může vzniknout patologický jev, který vede k poničení rukou.

4.8.8 Zvuky

V pozorované třídě se děti dorozumívaly několika zvuky. Jednalo se o zvuky vyjadřující radost i smutek, citoslovce, ale i zvuky nahrazující určité slovo. Tuto komunikaci využívaly častěji mladší děti. Třídou se linuly zvuky:

- smích,
- pláč (smutek i vztek),
- „jůůů“ (úžas, překvapení),
- tělesné zvuky (kašlání, smrkání),
- tleskání,
- citoslovce doprovázením hru (troubení, vrčení, štěkání, mňoukání, houkání, mlaskání, syčení),
- zvuk hraček (zvukové knihy, didaktický tablet, štěkání plyšového psa),
- pištění (zvuk nelibosti vůči určitému jednání),
- „pšššt“ (utišení hluku, kamarádů).

Během pozorování bylo náročně sledovat gesta a zvuky odděleně, často spolu souvisely, například pláč a hrozba prstem, překřížení rukou na hrudi či dupnutí nohou. Naštěstí mnohem více převažoval smích a dobrá nálada s nějakými zvuky z námětových her. Během volné hry dětí bylo slyšet rozličné množství zvuků, při aktivitách s paní učitelkou zněly zvuky řízené (například při logopedii – rozmluvení, artikulační cviky či procvičování určitých hlásek). Děti mezi sebou komunikovaly zvuky hlavně při volných námětových hrách. Kluci nejčastěji svým „brrrm“ při hře s autem k sobě nalákali další kluky ke společné hře, děvčata mňoukáním nakonec sestavila z ostatních celou zoologickou zahradu. Smích taktéž evokuje společnou zábavu, děti jsou zvědavé a ihned chtějí vědět, co jiní shledávají vtipným a zábavným. Pláč vzbuzuje pozornost jak kamarádů, tak hlavně paní učitelky. Pláčem si děti často něco vynucovaly (hračku, pozornost), nebo se jednalo o stesk po rodině (maminka, tatínek, sourozenec).

Ve třídě se nachází i pravidlo, které spočívá v uklízení hraček pomocí zvuku – písničky Karla Gotta z Pohádky z mechu a kapradí. Jakmile písnička začne hrát, děti bez váhání začnou uklízet hračky a následuje sed na koberec. Tím začíná řízená činnost s paní učitelkou. V jiných třídách takto funguje například zvuk zvončeka nebo bubínku. Při řízené činnosti se pak rozvíjel i cit pro hudební kontrasty – nízké x vysoké tóny, rychlé x pomalé tempo, krátké x dlouhé tóny, hudba potichu x nahlas. Děti si je lépe zvnitřní, pokud je mohou znázorňovat pohybem, umocňuje se tím nejenom hudební cítění, ale i plynulost a tempo řeči. Mohou je doprovázet na hudební nástroje, tancem či jen tleskat rukama a pleskat do nohou.

Hry se zvuky procvičují i sluchovou diferenciaci, která je žádoucí pro budoucí nácvik čtení. Určení zvuku v prostoru zlepšuje orientaci. Pro děti předškolního věku, které jsou různými zvuky obkloповány, je důležité si prožít i opak – relaxace v tichosti nebo u slabé hudby. Relaxační hudba může rozvíjet i fantazii (například u zvuků lesa, šumění moře).

Při pozorování se odehrávalo vše zmíněné. Byly slyšet různé zvuky během volných her, ale i řízené poslechy či relaxace.

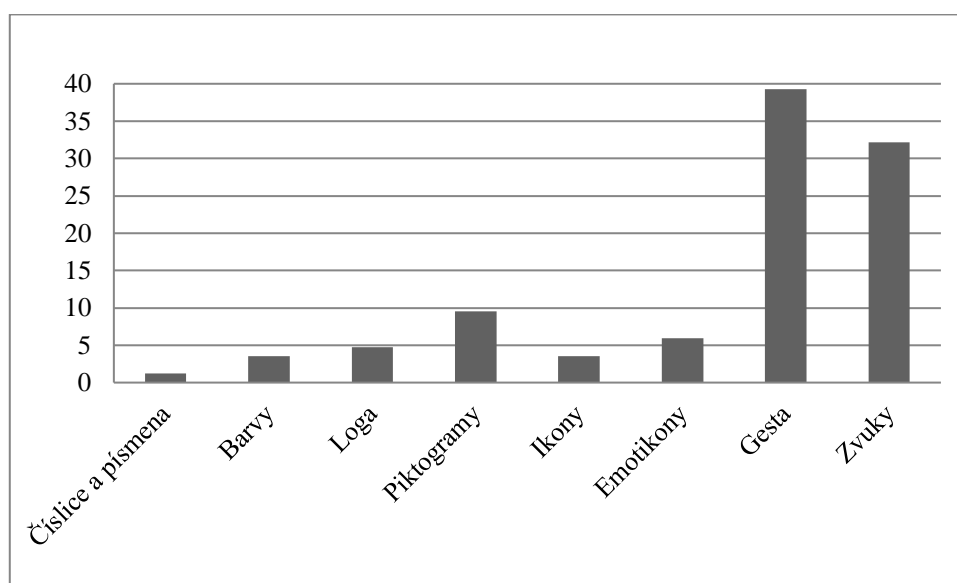
Jak již bylo výše zmíněno, zvuky často souvisely s prováděným gestem, i proto lze některé najít v knize Tajemství řeči těla (Navarro, 2019):

- Smích – Považuje se za známku radosti, štěstí. Během smíchu se zmírňuje napětí, nervozita, stres, bolest. Existuje více druhů: dětský, chechtání, záchvat smíchu, či podlézavý smích.
- Pláč – Jeden ze signálů, že danému člověku není dobře. Hlavním úkolem pláče je emoční uvolnění. Pokud se vyskytuje nepřiměřeně často, může naznačovat klinické deprese či jiný psychický problém (spíše u dospělých). Děti většinou během svých zkušeností zjistí, že se dá pláč použít jako nástroj manipulace, a ani dospělí nezůstávají pozadu. Pokud s pláčem přichází i gesto svírání (hrdla, náhrdelníku, límce), signalizuje to těžší negativní emoce než u samotného pláče.
- Kašlání – Tento zvuk je v mateřské škole samozřejmě častý z důvodu velké nemocnosti předškolních dětí. Kašlání ale mohou využívat lidé, pokud odpovídají na těžkou otázku, která potřebuje řádné promýšlení. Občas lze odkašláváním poznat, že člověk lže. Není to ale pravidlem.

- **Mlaskání** – V mnoha společenstvích se mlaskání využívá k vyslovení nesouhlasu. Dále může být použito jako upoutání na něco, co se nejeví jako správné. Mlaskání je často doprovázeno ukázaným prstem na upozornění prohřešku. Děti mohou znát mlaskání rodičů, pokud jsou neposlušné.

4.8.9 Souhrn relativní četnosti využití symbolické komunikace

Zjištění převažující formy symbolické komunikace využívané dětmi předškolního věku lze ukázat pomocí grafu. Sepsané informace během pozorování byly seřazeny, ve všech kategoriích sečteny (pokud se opakovaly ve stejné činnosti, to pak bylo počítáno jako 1 gesto, zvuk apod.) a pro přehlednost graficky znázorněny.

Graf 1 – Relativní četnost využití jednotlivých forem symbolické komunikace u předškolních dětí

Z grafu lze vyčíst, kterou formu symbolické komunikace děti v předškolním věku preferují. Jedná se o gesta, která jsou dle pozorování dětem v mateřské škole při komunikaci jak s dětmi, tak s dospělými nejbližší. Hned v závěsu, jen o pár procent méně má využití zvuků. Je zapotřebí připomenout, že tyto formy symbolické komunikace se často navzájem doplňují. Na třetím místě využívání se umístily piktogramy, značnou část obsahuje využití obrázků (poznávacích značek) dětí, které značí jejich identitu. Na dalších pozicích s výrazně nižší četností jsou emotikony, loga, barvy, ikony. Číslice a písmena se při pozorování v dětské komunikaci vyskytly pouze jednou.

4.9 Rozpoznávání jednotlivých symbolů předškolními dětmi

Jak již bylo uvedeno, rozhovory probíhaly s 10 dětmi, ve věku 3, 4, 5, 6 a 7 let, oběma pohlavími, s přibližnou měsíční tolerancí přesnosti data narozenin. Děti byly vybírány

primárně podle věku. Žádné z dotazovaných dětí nemá speciální vzdělávací potřeby, dle jejich třídních učitelek mají průměrný intelekt. Výjimkou jsou děti sedmileté, které mají odklad školní docházky z důvodu dlouhodobých zdravotních obtíží, na které není potřeba podpůrných opatření. Nemá to žádný vliv na jejich intelekt ani komunikační schopnosti.

Dotazování probíhalo v izolaci od ostatních dětí, v klidu a bez nátlaku na dítě, jednalo se o zcela přirozený rozhovor. Děti jsou zvyklé pracovat s pedagogem individuálně z důvodu pravidelného provádění diagnostik. Rozhovor trval přibližně 5 až 6 minut, obrázky se ukazovaly jednotlivě vždy ve stejném pořadí. Děti měly dostatek času na přemýšlení a vyjádření se. Vyhodnocení pak probíhalo sepsáním rozhovorů s jednotlivými dětmi a závěrečným porovnáním, v jakém věku kolik dítě poznalo jednotlivých symbolů.

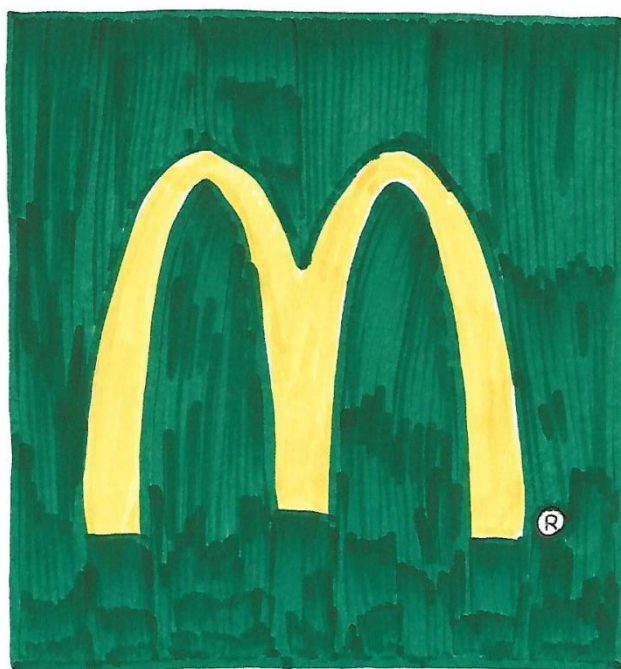
4.9.1 Popis vybraných symbolů

Rozhovor s dětmi probíhal nad 10 symboly. Počet je vhodný jak pro děti tříleté, tak pro sedmileté, nižší počet by nemusel obsáhnout rozmanitost symbolů a více by mohlo překazit soustředění dítěte. S vhodným výběrem symbolů (tak aby obsahoval piktogramy, emotikony, loga i ikony) pomohly ostatní paní učitelky jak s víceletou praxí, tak i ty považované za začínajícího učitele. Pohled všech zapříčinil rozmanitost, soubor obsahuje jak moderní loga, tak i klasické, dlouho využívané piktogramy.

V celkovém výběru se nacházejí 3 loga, 1 ikona, 1 emotikon (se 3 „smajlíky“) a 5 piktogramů. Počet piktogramů převažuje, je to z toho důvodu, že jsou nejjednoznačnější a pro děti nejpochoptelnější.

Pro rozhovor s dětmi byla zařazena tato loga:

McDonald's – Světoznámá firma, která se do povědomí lidí dostala z důvodu produkce především fast foodu (hamburgery, hranolky), sycených nápojů a sladkých dezertů (shaky, zmrzlina, taštičky). Pro děti tato firma vytvořila speciální výrobek nazývaný Happy Meal, který se zabalený v atraktivním (barevném) obalu a mimo jídlo (které lze různě namíchat dle preference dětí) obsahuje malou hračku, která se pojí s momentálním trendem (nový dětský film, počítačová hra) Dnes se pokrmy z tohoto rychlého občerstvení často objevují v jídelníčku i předškolních dětí.

Obrázek 1 - Logo McDonald's

Lego – Opět firma, která je známá téměř po celém světě. Zabývá se výrobou stavebnic, existují velikosti pro menší děti i pro větší školáky, ve většině případů ji mají v oblibě v jakémkoliv věku. Existují i různé formy stavebnice, které jsou tematicky odlišené (například pro dívky, chlapce, zoologická zahrada se zvířaty, vlaky, auta, princezny). Stavebnice se nachází i v mateřské škole, kde byly děti dotazovány.

Obrázek 2 - Logo Lego

YouTube – Internetový portál, na kterém se nachází nespočet videí různých krátkých pohádek, příběhů i písniček. Je to velice dobrý pomocník, pokud je potřeba dítě zabavit, pobavit, zazpívat si s ním či zatancovat. Lidé zde mohou sdílet i jakoukoli (nezávadnou, schválenou) vlastní tvorbu. Děti se s touto internetovou stránkou setkávají v případě, že jim ji rodiče poskytnou. Je ale důležité, aby vybrali vhodný obsah.

Obrázek 3 - Logo Youtube

Veškerá loga byla znázorněna i pomocí charakteristických barev, z důvodu možnosti jednoduššího a přesnějšího určení dětmi.

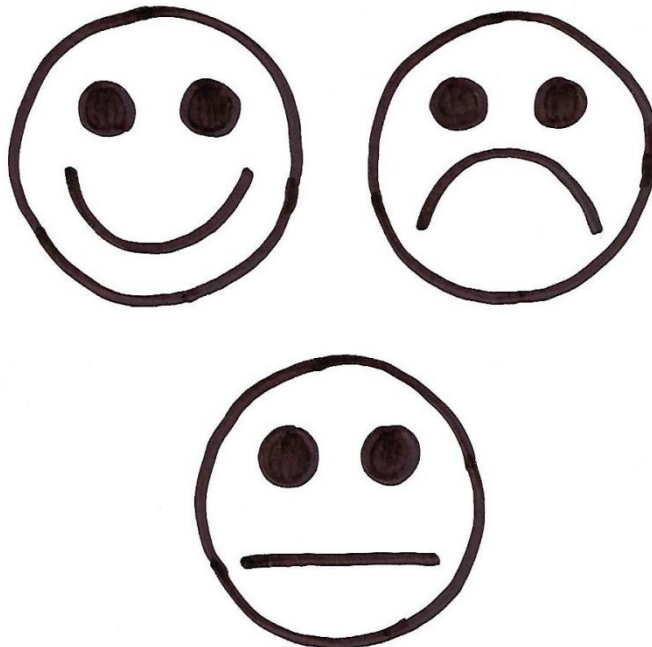
Jako zástupce ikon byla vybrána ikona zapnout/vypnout – jedna z nejznámějších a nejzákladnějších ikon. Nachází se na hračkách, dětských hudebních nástrojích, vlastně téměř na veškeré elektronice jak pro dospělé, tak pro děti. I děti často mají doma malý dětský mobilní telefon, tablet, počítač, rádio a podobné. Přístroje se zapínají buď touto ikonou, nebo tlačítkem s nápisem on/off. Děti může mást provedení ikony, nebude na tlačítku, ale pouze nakreslená na papíře. V tomto případě bude důležitá zkušenost dětí a jejich představivost.

Obrázek 4 - Ikona Zapnout/vypnout

Ikona je vyobrazena pouze černou barvou, aby barevné znázornění neovlivňovalo přemýšlení dětí.

Jako symbol emotikonu se dětem předvede obrázek složený z 3 různých smajlíků, které lze určovat i odděleně jako usměvavý emotikon, mračící se emotikon a neutrální emotikon.

Obrázek 5 - Emotikony

Děti mohou určovat každého zvlášť, domyslet, proč se takhle tváří, co se stalo. Tento symbol není tak striktní, děti by si u jeho určování mohly být jistější v odpovědi.

Piktogramy jako největší skupina znaků obsahuje 5 obrázků – mezi nimi se nachází zákaz, upozornění i informativní sdělení.

Zákaz kouření – Škrtnutou cigaretu v červeném kruhu zná téměř každý z dospělých. Nachází se na veřejných budovách (nemocnice, úřad, škola), ve veřejných prostorech (zastávka autobusu, vlakové nádraží) i uvnitř společně sdílených prostor (restaurace, sály). I dotazované děti by tento piktogram mohly určit správně, jelikož se nachází přímo u vchodu do mateřské školy a to hned dvakrát. Často ho samy určují, nebo se ptají rodičů či učitelek, co znamená. Otázkou je, jestli tento symbol poznají i samostatně nakreslený na papíře.

Obrázek 6 - Piktogram Zákaz kouření

Pozor! Kluzká podlaha – žlutý trojúhelník s černým padajícím panáčkem už není tak známý jako piktogram výše. Přesto se nachází v tomto souboru a to z důvodu jasného zpracování. Pokud děti nebudou vědět přesně, co tento piktogram znamená, mohou zapojit svou fantazii, z čehož by mohl vzniknout zajímavý výsledek jejich představivosti. Některé děti ale jistě tuto značku znají, například z návštěvy bazénu.

Obrázek 7 - Piktogram Pozor! Kluzká podlaha

Žena a muž – Nejjednodušší piktogram, který lze najít téměř na každém rohu. Obrázek ženy a muže se nachází například na dveřích toalet či převlékacích kabinek. Podobné postavy lze najít i na různých atrakcích (u informace maximálního počtu osob) nebo na dětském hřišti (určení věkové rozmezí). Při rozhovoru bude použit piktogram ženy a muže, který se nachází na dveřích od WC. Při určování postačí, pokud děti poznají, co je na obrázku, určení přímého místa použití není potřeba (ale pokud určí správně i místo, zobrazí to jejich zkušenost).

Obrázek 8 - Piktogram Žena a muž

Odpadkový koš – Piktogram, který se nachází v kruhu a zobrazuje osobu vyhazující určitou věc do odpadkového koše. Vybízí kolemjdoucí, aby odpadky vhazovali do odpadkového koše a ne na zem. I když je na obrázku vyznačeno více věcí, jedná se pouze o piktogram na odpadkový koš. Lze ho najít například v parku, na sídlišti i na dětském hřišti. Tento symbol by měl být pro děti předškolního věku jasný i bez předchozí zkušenosti.

Obrázek 9 - Piktogram Odpadkový koš

Invalida – Symbol, který vyznačuje osobu s potřebou bezbariérového přístupu z důvodu tělesného postižení či omezení. Tento piktogram se nachází hlavně na parkovištích, kde je místo s tímto symbolem prostornější, aby umožňovalo dost možností pohybu například s francouzskými holemi, či například dostatek místa pro rozložení invalidního vozíku. Obrázek není tak jednoznačný jako ten předchozí, existuje mnoho možností, jak by ho dítě v předškolním věku mohlo vysvětlit. Kde chybí zkušenosti, přijde fantazie.

Obrázek 10 - Piktogram Invalida

4.10 Rozhovory s předškolními dětmi

Rozhovory probíhaly od pondělí do pátku v klasickém pracovním týdnu. 10 dětí ve věku 3, 4, 5, 6 a 7 let (s maximální odchylkou 1 měsíc, od každého věku obě pohlaví) dostalo k dispozici stejné obrázky ve stejném pořadí s dostatkem času. Vše probíhalo v klidu, bez nátlaku a jen v případě, pokud se dětem očividně chtělo spolupracovat. Pokud na některém z dětí bylo vidno, že potřebuje napovědět, nebo pomoci ve vyjádření, bylo lehce napovězeno. Naopak když se na dítěti jevily známky nevědění, pouze se uvedlo, co daný symbol znamená a poklidně následoval obrázek další. Z důvodu GDPR nejsou o dětech k dispozici žádné osobní informace (pouze pohlaví a věk). Aby každý rozhovor probíhal stejně a nevznikaly tak nežádoucí odchylky, byla vytvořena struktura. Ve výsledku je rozhovor polostrukturovaný, předem připravený bude pouze základ, dodatečné a zkoumavé otázky se pokládají dle momentální situace a možností dítěte.

4.11 Struktura rozhovoru

Nejprve se musí seřadit obrázky tak, aby různé formy symbolů byly mezi sebou vhodně uspořádány. Každé dítě má obrázky ve stejném pořadí. Pak může následovat samotný rozhovor. Struktura byla inspirována a sestavena dle publikace autora Jána Mišoviče (2010).

4.11.1 Úvod

V úvodu rozhovoru je zapotřebí vhodně namotivovat dítě do práce. Základem je společně se pozdravit, představit (jak dítě, tak dotazující) a zjednodušeně povědět dítěti, co ho čeká. Konkrétně v tomto případě byla použita věta: „Mám tady 10 různých obrázků a hledám nějaké šikovné kluky a holky, kteří by mi pomohli poznat, co ty obrázky znamenají. Zvládneme to společně?“ Všechny děti s nadšením, že ukážou, co umí, souhlasily. Je důležité, aby byl celý rozhovor veden v přátelské atmosféře a přirozeně.

4.11.2 Začátek rozhovoru (rozehřátí)

Na začátek (i konec) rozhovoru by se měly umístit jednodušší otázky, v tomto případě obrázky. Po konzultaci se staršími a zkušenějšími kolegyněmi bylo jako první symbol vybráno logo McDonald's (domnívaly se, že téměř každé dítě toto stravovací zařízení někdy navštívilo). Ihned po něm následoval piktogram zákaz kouření. To by děti taktéž měly dobře znát, nachází se z každé strany vchodu do mateřské školy, kam docházejí.

4.11.3 Hlavní rozhovor

Zde již děti věděly, co je čeká a byl vidět jejich zájem o následující symbol. Po rozehřátí na děti čekaly nejdříve lehčí a později trochu těžší obrázky v tomto pořadí – piktogram ženy a muže, odpadkového koše, invalidy, logo společnosti Lego, piktogram „Pozor! Kluzká podlaha“ a ikona Zapnout/vypnout.

4.11.4 Konec rozhovoru

Na konec rozhovoru je zapotřebí také umístit jednodušší obrázky z důvodu nižší koncentrace a zvyšující se únavy dětí. Proto sem byly vybrány tyto symboly: emotikony (z důvodu jednoznačnosti) a logo společnosti YouTube (měl by být ve zkušenostech dětí).

4.11.5 Uzavření rozhovoru

Děti všeobecně jsou rády chválené, proto nejen během rozhovoru, ale i na konci na ně čekala pochvala. Slova, jak jsou šikovné, jak jim to moc dobře šlo a že už skoro mohou do školy, jim vykouzlila úsměv na tváři. Jako poděkování jim poté byl dán 1 gumový bonbon, který si děti ihned na místě snědly. V mateřské škole, kde byl rozhovor realizován se to tak občas dělá (například když se hezky uklidí, když někdo někomu sám od sebe pomůže apod.)

4.11.6 Jednotlivé otázky

V rozhovoru se nachází velké množství otázek. Berg (2001) rozlišuje 4 typy otázek, které by se v polostrukturovaném rozhovoru měly nacházet.

- Základní otázky – Jejich úloha je zjistit klíčové informace potřebné k výzkumu, tyto otázky směřují přímo k tématu. Pro případ tohoto výzkumu to jsou otázky: Znáš tenhle obrázek? Co je to? Víš, co znamená tento obrázek? Copak tenhle obrázek asi znamená?
- Dodatečné otázky - Mají stejnou úlohu jako otázky základní, jde jen o jiné, zjednodušené či poupravené otázky, pro lepší pochopení. V tomto rozhovoru jich nebylo potřeba, základní otázky jsou tak konkrétní, že byly dětem ihned jasné.
- Jednorázové otázky – Tyto otázky slouží k vybudování vztahu mezi tazatelem a tázaným. Nachází se obvykle v začátcích rozhovoru, a i když nejsou důležité pro výzkum a sběr dat jako takový, mohou být k užítku pro celkový úspěch rozhovoru. Pro předškolní děti jsou vhodné tyto jednorázové otázky: Copak bráška/sestřička, je hodný/á, nezlobí tě? Tys měl/a nedávno narozeniny, copak jsi dostal/a? Máš krásné tričko, to Ti přinesl Ježíšek? Ty máš nové bačkůrky?
- Zkoumavé otázky – Doplnují základní otázky, dá se díky nim zjistit mnohem více informací. Hlavní úlohou zkoumavých otázek je rozebrat odpověď na základní otázku do detailu. Pro tento rozhovor lze použít tyto zkoumavé otázky: Už jsi tento obrázek někde zahlédl? Kde? Co ti ten obrázek připomíná? Co by to mohlo znamenat? Kde by takový obrázek mohl být, kam by se hodil? A co se na tom obrázku děje? Co vidíš?

Ukázka modelového rozhovoru s předškolním dítětem viz Příloha.

4.12 Odpovídání dětí během rozhovorů

Nejmladší děti ve většině případů odpovídaly jednoslovně či v jednoduchých větách, což odpovídá komunikaci v jejich věku. Často děti ve 3 letech nechtějí ze začátku v mateřské škole moc komunikovat, nebo jen gesty (kývání hlavou, ukazování prstem). Přesto poznaly nebo si dokázaly domyslet některé symboly. Při vyzrazení symbolů, které nevěděly (např. Lego), se pak obě děti nezávisle na sobě usmívaly a povídaly, že ho mají i doma a že si s ním hrají.

Čtyřleté děti byly o poznání výřečnější než děti o rok mladší. Mluvily ve většině případů ve větách, ojediněle i v souvětí a nebály se domyslet si význam symbolu, vhodné umístění a povědět ho. Z rozhovoru lze poznat bohatší zkušenosti i řečové dovednosti, i když je

mezi dětmi rozdíl jen 1 rok. Trošku výřečnější byla dívka než chlapec, ten byl ze začátku nesmělý.

Pětileté děti se už mnohem více rozpovídaly o symbolech a svých zkušenostech. Bylo patrné, jak si jsou jistí svými odpověďmi. Pokud nevěděly, pověděly alespoň drobnost, která se jim k tomu pojila (například u loga McDonald's dívka alespoň poznala ve znaku písmenko M). U symbolu zapnout/vypnout bylo vidět, že i tak malé děti využívají elektroniku i doma (dle dívčích slov se s touto ikonou setkává jak s rodiči, tak i u babičky, hodně se o tomto tématu rozpovídala). Odpovědi ukazují, že pětileté děti mají již lepší přehled o svém okolí než děti mladší. Zajímavé ale byly i ty nesprávné odpovědi založené na fantazii dětí. Chlapec u piktogramu odpadkového koše uvedl, že to jsou kouzelné dveře, které se musí zavírat, protože za nimi čeká příšera, která by chtěla toho pána sníst.

Šestiletý chlapec odpovídal často jednoslovně nebo krátkými větami, zato vhodně a jasně. Pokud symbol neznal, neříkal, že neví, ale snažil se zapojit svou fantazii a z předchozí zkušenosti domyslet funkci obrázku. Dívka naopak odpovídala pomocí souvětí, vše se snažila popsat a vysvětlit, i když si nebyla jistá významem obrázku. Obě děti už poznaly většinu obrázků. Během rozhovoru šlo vypořádat, že jsou postupně připravované na základní školu, byly soustředěné a vhodně odpovídaly. Očividně chtěly ukázat, co všechno už poznají.

Sedmileté děti už měly přehled téměř o všech symbolech, mluvily věcně, byly již znát jejich bohatší zkušenosti. Zde nebyl žádný problém s komunikací, ani se znalostmi. Jsou to sice obě děti s odkladem školní docházky, ale ne z důvodu kognitivních problémů, nýbrž zdravotních.

4.13 Srovnání poznání symbolů podle věku

Rozhovory s dětmi byly velmi vlídné, děti často využívaly svou fantazii a rozpovídávaly se buď o vlastních představách či zkušenostech s daným symbolem. Po následném rozboru rozhovoru se u jednotlivých symbolů zaškrtno, zda byly dětmi správně určeny. Tím pak lze přehledně zjistit, kolik dětí jaký symbol poznalo a jestli se postupem věku poznávání liší, nebo zda je to u všech dětí v předškolním věku stejné.

Z důvodu volby dětí s průměrnými znalostmi vzhledem ke svému věku by neměly být výsledky zkreslené. Pro vyhodnocení je podstatné, zda dítě správně poznalo, co je na

obrázku, k čemu slouží je jen doplňující informace, zjištění, jakou děti mají zkušenost či fantazii. Pro přehlednost je vše zapsané v této tabulce:

Tabulka 2 - Přehled odpovědí dětí

Symbol/věk	3 roky		4 roky		5 let		6 let		7 let	
	Ch	D	Ch	D	Ch	D	Ch	D	Ch	D
1. McDonald's	×	✓	✓	×	✓	×	✓	✓	✓	✓
2. Zákaz kouření	×	✓	×	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3. Žena a muž (WC)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4. Odpadkový koš	✓	×	✓	×	×	×	✓	✓	✓	✓
5. Invalida	×	×	✓	✓	×	✓	✓	✓	✓	✓
6. Lego	×	×	×	×	×	×	×	×	✓	✓
7. Pozor! Kluzká podlaha	×	×	×	×	✓	×	✓	✓	✓	×
8. Zapnout/vypnout	×	×	×	✓	×	✓	×	×	×	✓
9. Emotikony (smajlíci)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
10. YouTube	✓	×	×	×	×	×	×	✓	✓	✓
Celkem správně	4	4	5	4	5	5	7	8	9	9

Tabulka ukázala, jak se vědomosti dětí vyvíjejí. Ve věku 3 a 4 roky děti poznaly 4 až 5 symbolů z 10, o rok později (5 let) již děti poznaly polovinu symbolů, v 6 letech už 7 až 8 symbolů a v 7 letech kromě 1 obrázku děti správně určily všechny.

Podle tabulky bylo pro děti nejjednodušší rozpoznat piktogram ženy a muže, to s přehledem poznaly všechny děti. Spíše využívaly obměnu: kluk a holka nebo pán a paní. To je v pořádku, slova žena a muž se nevyskytují v aktivní slovní zásobě předškolních dětí. Postava je jedním z diagnostických nástrojů pro děti, dokonce u zápisu do prvních tříd je

jedním z úkolů kresba postavy. Děti se s různými postavami setkávají často, není proto divu, že byl tento symbol pro ně jednoznačný. Žádné dítě však neuvedlo spojitost s WC. V předškolním věku mají toalety buď společné (v mateřské škole) nebo je do správné místnosti dovede rodič. Dítě tedy nemusí samo od sebe sledovat tyto piktogramy.

Další symbol, který poznaly všechny děti je symbol emotikonů (smajlíků). Dá se říci, že je to dětské ztvárnění obličejů. Pokud dítě spontánně kreslí, vystačí si s očima a ústy, podle kterých určí rozpoložení dané postavy. Možná právě proto jejich určení bylo jednoznačné. Všechny děti správně určily i náladu smajlíků.

Většina dětí (7) správně poznala piktogram invalidy. Z toho lze usoudit, že se s ním už někdy setkaly. Při další doplňující otázce často zaznělo, že takový obrázek viděli na parkovišti. Děti mají pravdu, na každém parkovišti, ať už u nákupního centra, obchodu, u mateřské školy, sportovního areálu nebo třeba restaurace, se nachází alespoň jedno místo vyhrazené invalidům. Děti jistě samy ihned v reálu nepoznaly, o co se jedná, lze předpokládat, že jim to vysvětlili rodiče, prarodiče, sourozenci, či paní učitelka.

Stejný počet dětí správně určilo piktogram i zákaz kouření. Může to být z toho důvodu, že se nachází u vchodových dveří mateřské školy. Děti ho ale mohou vidět i například ve stravovacích zařízeních, dětských hernách, hlídacích koutcích, obchodech, sportovištích apod. Na tomto piktogramu lze vyčíst 2 věci – cigaretu a červené přeškrtnutí. Pokud se obě informace spojí, dítě získá informaci zákaz kouření. Když se tato poučka zvnitřní, lze předpokládat, že bude chápat červené přeškrtnutí jako něco, co se nesmí.

7 dětí taktéž poznalo logo fast foodu McDonald's. Jednalo se o děti všech věkových kategorií, takže mají s tímto stravovacím zařízením určité zkušenosti. Lze předpokládat, že pokud se v rodině nestravují radikálně zdravě, dítě jistě může mít s tímto fast foodem určitou zkušenost už ve 3 letech (i když by to v rámci vyváženosti stravy měla být výjimka).

6 dětí správně poznalo i odpadkový koš. Občas ho ale chybně přisuzovaly zakazu, že se něco nesmí vyhazovat do koše. Kdyby tam byl zákaz, piktogram by byl přeškrtnutý, to ale ve zkušenostech dětí ještě není. Každopádně správně určily odpadkový koš, to pro potřeby této práce postačí. Vyhazovanou věc pak děti určovaly jako papír. Není to chyba, piktogram blíže nedefinuje přesný typ odpadu.

Pouze 4 děti poznaly piktogram „Pozor! Kluzká podlaha“. Ten poznaly správně jen děti starší, tedy ve věku 5, 6 a 7 let. Dokonce určovaly, kde by taková značka mohla být či kde

ji už ve skutečnosti viděly. Zde to má také souvislost se zkušeností, tyto děti mohly piktogram zahlédnout víckrát a v různých situacích než mladší.

Stejně tak pouze 4 děti poznaly logo YouTube. V dnešní době, kdy se tato internetová stránka využívá k zabavení dětí (snadný přístup k pohádkám), k nalezení inspirace (vaření, vyrábění), i vzdělávání (dětské pořady, cvičení, zpívání), je zvláštní, že si tento symbol vybavily jen 4 děti. I v mateřské škole, kam tyto děti chodí se YouTube využívá. Možná toto logo není tak atraktivní a nezaujalo je.

Zajímavé je, že ikonu zapnout/vypnout poznaly děti různě dle věkových kategorií, konkrétně ve věku 4, 5 a 7 let. Všechny děti určily, že je to tlačítko, které něco udělá (zapne, vytiskne). Je možné, že toto základní tlačítko využívají často, proto byly schopné přesně určit jeho funkci.

Symbol, který poznaly pouze nejstarší děti je logo známé dětské stavebnice Lego. Je to zajímavý výsledek, lze předpokládat, že když se s ním děti setkávají denně ve školce, jednoznačně ho poznají. Mnoho dětí má své vlastní Lego i doma. Možná je více zajímavý obsah než obal. Lze předpokládat, že kdyby bylo toto logo na typické plastové krabici, děti by ho poznaly. Takhle odděleně si nespojily logo s jejich oblíbenou stavebnicí.

4.14 Přehled výsledků zkoumání

Během pozorování bylo zjištěno, že děti v předškolním věku nejčastěji ve své komunikaci využívají gesta. Gest je rozličné množství a považují se za doplněk verbální řeči. Děti využívají gesta jak pozitivní (úsměv, mávání), tak negativní (hrozba prstem, vzteklé dupání nohou), ale i gesta uklidňující (zlozvyk kousání nehtů). Hned po gestech je časté využití zvuků. Ze třídy se mohou ozývat různorodé zvuky, od smíchu přes štěkání a mňoukání až k pláči. Učitelka podle zvuků může poznat rozpoložení třídy, určitý problém, náladu i oblíbenou aktivitu dětí. Další formy symbolické komunikace (barvy, čísla, písmena, loga, ikony, piktogramy, smajlíky) využívají minimálně.

Při rozhovorech s dětmi vyšlo najevo, že děti mladší (3-5 let) poznaly méně symbolů (méně než polovinu až polovinu) než děti starší (6-7 let). Nejjednodušší pro ně bylo poznat piktogram ženy a muže a emotikony (smajlíky). Tyto 2 symboly poznaly všechny děti. Jediný symbol, logo stavebnice Lego, poznaly pouze nejstarší děti. Zajímavostí je, jak zvládaly zapojovat svou fantazii a pokud některý ze symbolů neznaly, snažily se vymyslet, co asi znamená, kde by se mohl nacházet.

4.15 Shrnutí zkoumání

Na začátku výzkumu byly stanoveny výzkumné otázky a předpoklady, na které je potřeba dle získaných informací odpovědět.

Z pozorování vyplynulo, že symbolickou komunikaci děti v předškolním věku využívají v běžných činnostech častěji než klasickou verbální komunikaci. Dorozumívají se mezi sebou různými symboly, slova jsou spíše doplňkem. Nejvíce se v komunikaci předškolních dětí vyskytovala gesta, a to od mávání na pozdrav nebo rozloučenou až po hrozbu prstem, úsměv či kousání nehtů. Současně s gesty se v menší míře vyskytovaly i různé zvuky. Tyto formy symbolické komunikace se doplňují a navzájem spolu souvisí.

Děti v předškolním věku znají některé jednoduché symboly (piktogramy, loga, ikony, emotikony) a i jejich význam. Pokud si nejsou jistí správným určením symbolu nebo jeho funkcí, zapojí svou fantazii a předchozí zkušenosti. Znalost symbolů se zlepšuje se zvyšujícím věkem. Mladší děti, s věkem 3, 4 a 5 let poznaly přibližně polovinu symbolů, předškolní děti ve věku 6 a 7 let správně určily 70-90 % symbolů.

Co se týče předpokladů, je pravda, že předškolní děti symbolickou komunikaci využívají často, ale tvrzení, že nejvíce využívají piktogramy, není správné. Nejčastěji se vyskytovaly gesta a za nimi zvuky. Děti poznají ty symboly, se kterými se již v minulosti setkaly. U obrázků neznámých si jejich význam a funkci domýšlejí. Ale pokud nemají tolik rozvinutou fantazii či řeč (mladší děti), často říkají, že neví. Starší děti poznaly více symbolů než mladší. Všechna tvrzení až na jedno se tedy potvrdila.

5 Závěr

Tato diplomová práce měla za úkol zkoumat využívání symbolů v komunikaci předškolních dětí. Všechny klíčové pojmy – komunikace, symbol a symbolická komunikace byly charakterizovány a popsány v teoretické části práce. Definice vycházely z různých odborných zdrojů z důvodu komplexního prozkoumání dané problematiky. Během získávání poznatků bylo zapotřebí se dostat i do jiných oborů, než je pedagogika či speciální pedagogika. Velmi podnětné informace se nacházely i v oblasti psychologie (obecné, vývojové, sociální i psychologie osobnosti), grafiky, designu a moderních technologií. Všechny tyto obory jsou v diplomové práci propojené.

Empirická část byla vypracována formou kvalitativních výzkumů. Skládá se z 2 částí – pozorování a rozhovory. Pozorování spočívalo v určení, jakou z forem symbolické komunikace předškolní děti ve spontánním projevu používají nejvíce. Pozorování probíhalo 1 pracovní týden. Veškeré poznatky jsou v diplomové práci podrobně popsány a pro přehlednost zaneseny do grafu s relativní četností využívaných forem symbolické komunikace. Rozhovory probíhaly individuálně, vždy se 2 dětmi obou pohlaví ve věku 3, 4, 5, 6 a 7 let nad 10 různými symboly (ikony, loga, piktogramy a emotikony) s cílem zjistit, jak se liší poznávání základních symbolů vzhledem k věku předškolního dítěte. Rozhovory probíhaly taktéž 1 pracovní týden. Následně byly analyzovány a podle nich byla vytvořena tabulka s určením, který symbol v jakém věku dítě správně určilo či ne.

Ze získaných informací během pozorování vyplynulo, že nejčastěji využívanou formou symbolické komunikace předškolních dětí jsou gesta a ihned v závěsu zvuky. Rozhovory ukázaly, že počet správných určení symbolů roste s věkem dítěte. Ve 3 letech děti správně poznaly 4 symboly z 10 ukázaných, v 7 letech to bylo již 9 symbolů.

Zjištěné informace mohou být přínosem učitelkám, učitelům, vychovatelkám, vychovatelům, pracovníkům v dětských skupinách, rodičům i prarodičům pro práci s předškolními dětmi, jak jejich komunikaci podporovat, na co se zaměřit, jakou formu využívat a jak ji dále rozvíjet. Tato práce může být i k zamyšlení, jak symboly ovlivňují společnost a jaký dopad mohou mít na děti předškolního věku.

6 Zdroje

- BÄCKER-BRAUN, Katharina. (2014). *Rozvoj inteligence u dětí od 3 do 6 let*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4798-9.
- BEJDÁKOVÁ, Sandra, Jarmila STŘECHOVÁ, Lenka SUCHARDOVÁ, Jana VÍTKOVÁ, Helena ZDRUBECKÁ a Zdenka ŽENATOVÁ. (2018). *Školní zralost a komunikace*. Praha: Raabe. Školní zralost. ISBN 978-80-7496-390-2.
- BERG, Bruce L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. 4th ed. Boston: Allyn and Bacon. ISBN 0205318479.
- BLACKCOFFEE. (2006). *1000 icons, symbols + pictograms: visual communications for every language: 1,000 works*. Gloucester, MA: Rockport. ISBN 9781592532391.
- BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. (2012). *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3008-0.
- CAKIRPALOGLU, Panajotis. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4033-1.
- FISCHER, Slavomil. (2014). *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami v oblasti somatické, psychické a sociální: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-792-7.
- HAVLOVÁ, Lenka. (2008). *Využívání knih a informačních technologií u dětí předškolního věku: výzkum ve vybraných mateřských školách*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví
- HEALEY, Matthew. (2011). *Design loga: analýza úspěchu 300+ mezinárodních značek*. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-3608-9.
- HOLMAN, Robert. (2015). *Základy ekonomie: pro studenty vyšších odborných škol a neekonomických fakult VŠ*. 3. vydání. V Praze: C. H. Beck. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 978-80-7400-007-2.
- KLIMEŠ, Lumír. (1983). *Slovník cizích slov*. Praha: SPN. ISBN 14-545-83
- KOUDELKA, Jan. (2018). *Spotřebitelé a marketing*. V Praze: C. H. Beck. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-693-7.
- KROUPA, Miroslav a Milan ŘÍHA. (2011). *Integrovaný záchranný systém*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Armex. Skripta pro střední a vyšší odborné školy. ISBN 978-80-87451-01-4.

- KŘOVÁČKOVÁ, Blanka a Martin SKUTIL. (2014). *Pedagogický a psychologický slovník: terminologický slovník zaměřený na primární a preprimární vzdělávání*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-513-4.
- KUTÁLKOVÁ, Dana. (1996). *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*. Praha: Portál. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-7178-115-0.
- KUTÁLKOVÁ, Dana. (2005). *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Praha: Grada. Pro rodiče. ISBN 80-247-1026-9.
- LÜSCHER, Max. (1997). *Čtyřbarevný člověk*. Přeložil Lenka CHYTILOVÁ. Praha: Ivo Železný. Poznání (Ivo Železný). ISBN 80-237-3491-1.
- MCQUAIL, Denis. (2009). *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-574-5.
- MIKULÁŠTÍK, Milan. (2010). *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada. Manažer. ISBN 978-80-247-2339-6.
- MIŠOVIČ, Ján. (2010). *Od A do Z ve výzkumech veřejného mínění*. Divišov: Orego. ISBN 978-80-86741-94-9.
- NÁDVORNÍKOVÁ, Hana. (2014). *Rozvíjíme vnímání a tvořivost dětí: dítě a jeho psychika - poznávací schopnosti a funkce*. Praha: Raabe. Rozvíjíme dítě v jednotlivých oblastech předškolního vzdělávání. ISBN 978-80-7496-163-2.
- NAVARRO, Joe. (2019). *Tajemství řeči těla: gesta, která prozradí více než slova*. Přeložil Lenka VLČKOVÁ. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-2477-0.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. (2013). *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.
- SAMARA, Timothy. (2013). *Základy grafického designu: vizuální elementy, techniky a strategie pro grafiky*. V Praze: Slovart. ISBN 978-80-7391-698-5.
- SLOWÍK, Josef. (2016). *Speciální pedagogika*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0095-8.
- SMOLÍKOVÁ, Kateřina. (2004). *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický.

SOCKWELL, Felix a Emily SCHRUBBE-POTTS. (2018). *Řeč ikon: design a tvorba účinných vizuálních symbolů*. Přeložil Klára JEŽKOVÁ. Praha: Slovart. ISBN 978-80-7529-519-4.

Sönmez, H. (2019). *An Examination on the use of emoticon technique as a communication tool for narrative skills*. Journal of Language and Linguistic Studies, 15(2), 470-483.

ŠTEFANOVIČ, Jozef. (1986). *Psychologie pro gymnázia*. Bratislava: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 14-337-87.

VYBÍRAL, Zbyněk. (2005). *Psychologie komunikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-998-4.

Pojem komunikace. ABZ.cz: slovník cizích slov [online]. [cit. 2019-12-17]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/komunikace>

Pojem symbol. ABZ.cz: slovník cizích slov [online]. [cit. 2020-01-05]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/symbol>

7 Seznam grafů, tabulek a obrázků

Graf 1 – Relativní četnost využití jednotlivých forem symbolické komunikace u předškolních dětí.....	43
Tabulka 1 - Harmonogram výzkumu	29
Tabulka 2 - Přehled odpovědí dětí.....	55
Obrázek 1 - Logo McDonald's	45
Obrázek 2 - Logo Lego	45
Obrázek 3 - Logo Youtube.....	46
Obrázek 4 - Ikona Zapnout/vypnout	47
Obrázek 5 - Emotikony	47
Obrázek 6 - Piktogram Zákaz kouření	48
Obrázek 7 - Piktogram Pozor! Kluzká podlaha.....	49
Obrázek 8 - Piktogram Žena a muž	49
Obrázek 9 - Piktogram Odpadkový koš.....	50
Obrázek 10 - Piktogram Invalida.....	51

8 Příloha

Ukázka rozhovoru dítětem předškolního věku (chlapec, 7 let):

1. symbol (McDonald's)

Toto je první obrázek, znáš ho?

Ch.: Jo, to je McDonald's.

A už jsi tam někdy byl?

Ch.: Ne. Možná jednou.

A víš, co se tam dělá?

Ch.: Vaří?

Ano a víš co třeba?

Ch.: Bramborová kaše a maso.

2. symbol (Zákaz kouření)

Co je to?

Ch.: Že se nesmí kouřit.

Už jsi to někdy viděl?

Ch.: Někde na zastávce.

3. symbol (Žena a muž)

Tady je další obrázek. Víš, co znamená?

Ch.: Přechod?

Co vidíš na obrázku?

Ch.: Paní a pána.

A myslíš, že to je přechod?

Ch.: Jo.

4. symbol (Odpadkový koš)

Co je tohle?

Ch.: To je obrázek, jak tam asi nějaký pán vyhazuje něco do koše.

Už jsi někdy viděl tenhle obrázek a kde?

Ch.: Třeba na popelnici.

5. symbol (Invalida)

Co je toto?

Ch.: Vozíček.

A víš, co znamená tento obrázek?

Ch.: (ticho)

A kde třeba může být?

Ch.: Někde třeba na nějakým parkovišti.

6. symbol (Lego)

Znáš tohle?

Ch.: Lego.

Jak jsi to poznal takhle rychle?

Ch.: Protože to má takový nápis.

7. symbol (Pozor! Kluzká podlaha)

Co je tohle?

Ch.: Že třeba když se někde vytře, tak pak tam je tohle, aby lidi viděli, aby třeba neuklouzli.

Už jsi viděl někdy takovou značku?

Ch.: Někde třeba na záchodě.

8. symbol (Ikona zapnout/vypnout)

Co je to?

Ch.: To nevím.

A co ti to připomíná?

Ch.: Smajlíka bez očí.

9. symbol (Emotikony)

A co tenhle obrázek?

Ch.: Smajlíci.

Kolik jich tam je?

Ch.: 3.

A co znamenají?

Ch.: Že se někdo má dobře, někdo špatně a někdo špatně i dobře.

10. symbol (YouTube)

A tenhle poslední obrázek znáš?

Ch.: YouTube.

A co to je?

Ch.: To si třeba můžeme dát na televizi a můžeme si tam něco pustit.

A co třeba si tam můžeme pustit?

Ch.: Můj táta si tam pouští třeba hlavně kola.

A ty se taky na něco koukáš?

Ch.: Nene.